

MAGYAR MŰVÉSZET

UNGÁRORSZÁG ÉS AZ ÉRTELMEZÉS • SZÓVIZSGÁLAT • SZÓVIZSGÁLAT

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

MAGYAR MŰVÉSZET

CONTENTS		
GENERAL INFORMATION		
1. PURPOSE AND SCOPE	1	
2. REFERENCES	2	
3. DEFINITIONS	3	
4. ABBREVIATIONS	4	
5. SYMBOLS	5	
6. UNITS	6	
7. SAFETY	7	
8. ENVIRONMENTAL CONSIDERATIONS	8	
9. PERSONNEL	9	
10. EQUIPMENT	10	
11. MATERIALS	11	
12. PROCEDURE	12	
13. RECORDS	13	
14. REFERENCES	14	
15. APPENDICES	15	
16. INDEX	16	

PERSONNEL SHOULD WEAR PROTECTIVE HEADWEAR AT ALL TIMES.

A BÉCSI MAGYAR ÖRÖKSÉG

A bécsi magyar örökség, íme, hazakerült és kultuszminiszterünk intézkedésére kiállítás rendeltünk belőle. A Magyar Művészet — éber figyelője, gondos kommentálója és hű tükrö a magyar múzeumok sorsának — a következőkben majd tüzetesen beszámol erről az eseményről, amelyhez fogható régóta nem volt közgyűjteményeink életében. Mi e helyütt csak néhány felvilágosító megjegyzést bocsátunk előre, hogy az egész kérdés megítélését megkönnyítsük.

A trianoni „szerződés” 177. §-a arra adott nekünk jogot, hogy felhívjuk Ausztriát megállapodások kötésére abból a célból, hogy az „osztrák-magyar monarchia kormányának vagy a Koronának” gyűjteményeihez tartozott művészeti, régészeti, tudományos vagy történeti jelentőségű tárgyakat és okiratokat, amelyek a mi szellemi tulajdonaink, a viszonyosság alapján vissza lehessen adni Magyarországnak, mint a származási hely országának.

Ez a rendelkezés ugyanazt a jogot adta meg nekünk, amelyet a st.-germain-i (osztrák) békeszerződés az Ausztria területéből részesedett úgynevezett utóállamoknak adott a bécsi közös és udvari gyűjteményekre és leltárakra nézve.

A trianoni „szerződés”-nek ehhez a rendelkezéséhez az úgynevezett Millerand-féle „Réponse” azt a megjegyzést fűzte, hogy a szövetséges és társult hatalmak azzal, amit nekünk engedélyeztek, a maximumát adták annak, amit módjukban volt adni.

A magyar szellemi tulajdon alapján való tárgyalás és megállapodás volt tehát az, amire jogot kaptunk. A másik jogcím, amelyre mi a tárgyalások folyamán hivatkoztunk, az volt, hogy ezek a gyűjtemények az udvari vagyoni állományához tartoztak, az udvari vagyonban pedig nekünk, a dinasztia másik államának is részesednünk kell.

Több mint tíz évig folytak a tárgyalások, míg végre 1932 végén eljutottunk a velencei egyezményhez. A nehézségekről szólni annyira lenne, mint az eredményt mentegetni, s ez legkevésbé a mi feladatunk. Mi legfeljebb utalhatunk arra, amint Hóman Bálint kultuszminiszter mond erről a kiállítás katalógusának előszavában. Ő közvetlen megfigyelés alapján szól a dologhoz, mert mint

a Nemzeti Múzeum főigazgatója, tagja volt az ebben az ügyben kiküldött múzeumi és könyvtári bizottságnak, másrészt azzal a tárgyilagossággal ítélt, amellyel a történész tekint le a napi eseményekre. Ezért elősorban az ő írását ajánljuk azok figyelmébe, akiket ez a kérdés érdekel. Az ő végző megállapítása az, hogy „az eredmény, ha eszményeinknek nem is mindenben felel meg, — barátságos egyezkedéstől ez nem is volt várható — nemzeti becsületérzésünket kielégítheti és semmire sem kicsinyelhető”.

Az egyezmény részint az átengedett tárgyak felsorolásából áll, részint pedig elvi rendelkezésekből.

Ami a tárgyakat illeti, az volt a törekvésünk, hogy jelentéktelen tárgyaknak sokasága helyett inkább kevesebb számú, de reánk nézve fontos értékre tegyünk szert, még pedig elősorban olyanokra, amelyekre úgy tekintünk, mint nemzeti multunk drága emlékeire, régi művelődésünk becses tanúságaira.

A tárgyak állománya még nem teljes, mert két nevezetes objektum kérdése függőben maradt. Egyelőre, sajnos, hiába keressük a tárgyak között a Bocskay-koronát, a magyar történetnek ezt a fontos és népszerű ereklyéjét. Ezt a koronát az osztrák kormány azért vonakodott kiadni, mert a román kormány is bejelentette rá igényét. A koronáról azonban nem mondtunk le. A magyar és az osztrák kormány abban egyezett meg, hogy közös egyetértéssel fogják keresni az ügy tisztázását és ennek sikerültéig a mostani állapot marad meg. Hogy a „tisztázás” a mi igényünk jogosságát fogja megállapítani, arról nem lehet kétség, mert félre nem magyarázható történeti okmányokkal tudjuk bebizonyítani, hogy ennek a koronának semmi köze sem volt az erdélyi fejedelemséghez, s hogy azt Bocskay mint választott magyar király kapta a szultántól királyi méltóságának jele és elismerése gyanánt.

Az átengedett tárgyak, különösen a képek és a fegyverek között olyan darabok is vannak, amelyek nem tartoznak Magyarországnak szellemi tulajdonához. Ezeket a tárgyakat olyan tárgyak fejében kaptuk, amelyek Magyarországnak szellemi tulajdonai, de

Bécsben maradtak. Ilyen kárpótlásként az egyezmény szerint egy kifogástalan gotikus páncélt is tartozik nekünk adni Ausztria, sőt ezt szánta az egyezmény a legsúlyosabb kompenzációs darabnak, mert a kifogástalan gotikus páncél ritka és nagyértékű múzeumi tárgy. Azonban az osztrák kormány olyan páncélt ajánlott fel, amelyet mi nem fogadhattunk el. Ez az úgy még szintén elintéztünk, s a gotikus páncél még jár nekünk.

Az eredmény megítéléséhez hozzátartozik annak az ismerete is, hogy a velencei egyezmény hogyan szabályozta viszonyunkat egyfelől a Bécsben maradt magyar származású anyaghoz, másfelől a bécsi gyűjteményekhez általában. Ez az elvi része az egyezménynek persze jobbra erkölcsi értékű és nem jelent olyan kézzelfogható nyereséget, mint a tárgyak valóságos birtoklása, de az erkölcsi köteleket sem szabad kevésre becsülni. S mint látni fogjuk, van némi gyakorlati jelentősége is a szóbanlevő szabályozásnak. Nevezetesen a Magyarország szellemi tulajdonához tartozó, de Bécsben maradt tárgyakat az egyezmény a két állam közös kultúrájainak nyilvánítja és ennek az elvnek gyakorlati biztosítására kimondja, hogy ezeket a tárgyakat harmadik személy részére nem lehet elidege-

níteni. Gyakorlati értéke van annak az intézkedésnek, hogy a magyar kormányzat joga van a gyűjteményekhez felhatalmazott szerveket kiküldetni, s egy állandó hivatali szervezet delegálni, akik a gyűjtemények és a megfelelő segédeszközök használatában mindenféle könnyítésben és kedvezményben részesülnek. Másrészt abban az intézkedésben, hogy a gyűjtemények látogatása és tanulmányozása tekintetében a magyar állampolgárok az osztrák állampolgárokkal egyforma tekintet alá esnek, a nem éppen nagy gyakorlati értéken túl van valami erkölcsileg megnyugtató, mert mindenkorra bizonyos köteleket állapít meg a magyar közönség és a nagyszerű bécsi gyűjtemények között.

Ezek az intézkedések túlmennek a trianoni „szerződés” keretein, (amely csupán a magyar szellemi tulajdonhoz tartozó tárgyak visszaadásáról intézkedik), s ha nem is jogi, de legalább erkölcsi értelemben közös érdeketséget teremtetek Ausztria és Magyarország között a volt uralkodócsalád gyűjteményeire nézve. Ez az elvi keret teszi teljessé azt a képet, amely a velencei egyezményből kerekedik ki, s csak ebben az összefüggésben lehet megítélni a megállapodásnak egész mérlegét.

PETROVICS ELEK

A BÉCSBŐL HAZAKERÜLT MŰKINCSEK KIÁLLÍTÁSA A NEMZETI MÚZEUMBAN I. KÉPZŐMŰVÉSZETI ALKOTÁSOK

I.

Képzőművészeti alkotás kevés került hozzánk a bécsi gyűjteményekből. Ennek az oka nemcsak az, hogy a művészeti alkotásokhoz ragaszkodnak mindenütt a legjobban és így az osztrákok is ezen a ponton fejtették ki a legkeményebb ellentétet, hanem az is, hogy kevés volt az az anyag, amelynek kiadását a magyar szellemi tulajdon jogcímén kívánhattuk. A császári gyűjteményekben igen kevés olyan képzőművészeti munka volt, amelyet magyar művész alkotott. Ebből a kevésből is egy-kettőt jobbnak láttunk meghagyni mai helyén, mert fontosabbnak tartottuk a mi szempontunkból azt, hogy a magyar képzőművészet az előkelő bécsi gyűjteményekben legalább egy-két művel képviselve legyen, mint azt, hogy az illető művészek itthon levő műveinek számát még néhányal szaporítsuk. Ebből az okból mondtuk le Kupetzkinék két és id. Markó Károlynak egy képférl. Amazok a bécsi barokk-

múzeumban vannak kiállítva, ez a felső Belvedere XIX. századi képtárában. Ellenben hazahoztuk id. Markó Károlynak egy másik képét, amelyet a raktárban őriztek. Ez a „Jézus lecsöndesíti a vihart” című vásznon, melyet a művészt 1854-ben festett Appoggi-ben, ahol életének utolsó 12 évét élte le. A császári képtárba 1871-ben került; a Kócián-gyűjtemény árverésén vették meg 1510 forintért. Igen finom, gondos kivitelű kompozíció, Markó késői korszakának javából való. Különösen a víz és a levegő tümenyeinek ábrázolásában jeleskedett a mester. Ha ahhoz a képhez, amelyet Markó művészetéről kialakítottunk, újat nem is ad hozzá ez a festmény, annyira bizonyos, hogy vonzó és jellegzetes darabban gyarapítja a Szépművészeti Múzeum gazdag Markó-sorozatát.

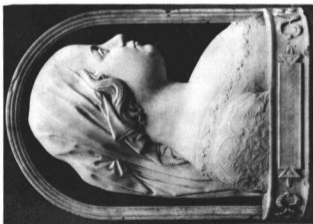
Markónak szintén hazakerült öt gouache-festménye sem hézagpótló jelentőségű a mi gyűjteményünkben, mert működésének korai, romantikus korszakából van már egy sorozatra való hasonló anyagunk, de minden-

MATYÁS KIRÁLY

SÓFÉTZÖLD JÁSPIS ALÁPON

54,3 x 38,2 cm

BEATRIX KIRÁLYNÉ

FÉHER MÁRVANY

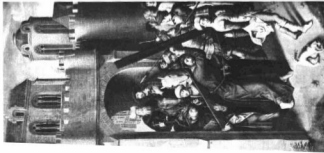
53,5 x 38 cm

VERHAGHEN, PIERRE JOSEPH (1728—1811):
SZENT ISTVÁN KIRÁLY FOGADJA A PÁPA KÖVETEIT SZÉKESFEHÉRVÁROTT
1003-BAN. 1770. VÁSZN. 280×340 cm.

COXIE, MICHEL VAN (1497—1592):
MÁRIA KIRÁLYNÉ (II. LAJOS FELESÉGE) ÖZVEGYI RUHÁBAN. FA. 35-7×27-6 cm.

A KERESZTVITEL

MEMLING, HANS (1433 körül–1494) A KALVÁRIA
Krisztus keresztre feszítése. Szárolyszőlész. Csukott állapotban a szárnyak kitűző oldalán az
Angyali dörvöllet látható grimalle festésben. Tülglya. 56×63; 57×528; 58×27-5 cm. A kőbőlpól
részt Pyker László János velencei patrisárka, egy íriek ajándékából 1836 óta tulajdonsa a
magyar nemzeti múzeumnak

A FELTAMADÁS

TINTORETTO, JACOPO ROBUSTI (1518—1594):
HERKULES, OMPHALE ÉS A FAUN. VÁSZON. 111×106 cm.

esetre jobb helyen vannak ezek a munkák nálunk, mint a bécsi depót homályában.

Magyar anyagunk kiegészítése szempontjából többet jelent egy másik kiváló XIX. századi festőnek, Borsos Józsefnek hazakerült két festménye. Az egyik, mely fiatal férfit ábrázol, korábbi a mi Borsos-képeinknél. 1845-ben készült, mikor Borsos Bécsben dolgozott, szoros barátságban és művészi együttérzésben a fiatal Pettenkofennel. Később útjaik messze elágaztak egymástól: Borsos megállott régi modoránál, Pettenkofen ellenben az akkori modern törekvésekhez szegődött, a naturalisztikus festésnek, a friss és könnyed előadásnak lett híve és kiváló művelője. A férfiarckép, melyről szó van, azt mutatja, hogy Borsos már igen fiatalon (24 éves volt akkor) nagy mesterségbeli készségre

tett szert, s ez a képe reánk nézve már azért is becses, mert módot ad arra, hogy ellenőrizhessük azoknak a képeknek hitelességét, amelyeket nálunk Borsos fiatalkori műveiként szoktak forgalomba hozni. Borsos másik képe, mely különféle régiségeket ábrázol és 1850-ben készült, gondos, de közönyösebb és sablonosabb munka, mint a meleg és lendületes férfiarckép, reánk nézve azonban némi jelentősége van azért, mert Borsos, mint csendéletfestő eddig egyáltalában nem volt nálunk képviselve. Ezt a képet 1850-ben vásárolta a császári képtár a bécsi Kunstverein kiállításán.

Ami magyar művészek képeiből még hozzánk került, annak nem nagy a jelentősége. Wagner Sándor vízfestménye: „Pütkösdi király választása Debrecenben” témájával és

mesterének mindig tiszteltreméltó tudásával még figyelmünkre számíthat, azonban már Kovács Mihálynak három arcképe még ennek a nem éppen jelentős művésznek művei között is a túlságosan szürke tucatmunkákhoz tartozik. Csupán az önarcképnek van közülük némi érdekessége s ennek sem annyira művészi, mint inkább tárgyi és kegyeleti szempontból.

II.

A magyar művészek kezétől származó munkáknak szerény sorozatát sokszorosan felülmúlja értékre azoknak az idegen művészekről való alkotásoknak csoportja, amelyeket azon a címen hoztunk szóba, hogy az ábrázolás tárgya magyar vonatkozású. Hiszen ezek között van mindjárt az a két mű, amely az egész bécsi anyagnak legbecesebb, szívinkhöz legközelebb álló s egyúttal nemzetközi értéknek is legvalószínűbb darabjai közé tartozik: Mátyás királynak és Beatrix királynénak nimbuszal körülfont, minden magyarnak ismerős márványreliefjei. Nem lehet eléggé szoval kifejezni azt, hogy mit jelentenek számunkra ezek a reliefek, amelyeknek egykor Mátyás király tekintete nyugodott, s amelyek egyfelől nagy multunk megszentelt emlékei, másrészt kiváló művészi alkotások is. Annyi bizonyos, hogy amint ezek ábrázolják a nagy királyt és feleségét, úgy jelennek meg ők szemünk előtt, valahányszor nevüket kiejtjük vagy rájuk gondolunk. Ebben bizonyára része van annak is, hogy az ábrázolásokból — noha valószínűleg nem természet után készültek — az olasz quattrocento művészetnek életteljes, friss realizmusa árad, s mindakét mű nagy egyenlítő erővel teljes. Különösen Beatrix királyné képmásában érezzük a reális ábrázolásnak őszinteségét, amely akkor sem tagadta meg magát, ha királyi személlyel állott szemben a művész (eltérően korunknak a művészetet megalázó festőudvaroncaitól). Mátyásnak a természetű ábrázolása sem ártott. Az ő vonásaiban így is kifejeződik imperatori méltósága, mert bizonyára ha nem is délceg, de nagy értelmi felsőbbiséget sejtető, jellegzetes és igazán királyi jelenség volt a valóságban is. A reliefek, az ábrázoltak gyanítható korából következtetve, Mátyás utolsó éveiben készülhettek, tehát valószínűleg 1485 után. Szerzőjük kérdésével e helyütt nem akarunk bővebben foglalkozni, s csupán azt jegyezzük meg, hogy a művek tüzetes tanulmányozása után nem lehet meggyőzőnek elfogadnunk azok feltevését, akik Giovanni Dalmatának tulajdonítják azokat, akármilyen természetes lett volna is, hogy Mátyás a maga és felesége arcképét ezzel a trauí származású szobrásszal készíttesse el, akit éppen az 1480 és 90 közti időben állandóan foglalkoztatott. Milyen

utartettek meg a reliefek, amíg a budai királyi várból a bécsi császári udvarhoz kerültek, nem tudjuk pontosan. Körülbelül 80 évvel Mátyás halála után Bélay Imrének, a pataki, újhelyi és laádi monostorok vikárius generálisának, 1572-ben pedig Bornemissza Gergely csanádi püspöknek tulajdonában bukkannak fel. Az utóbbi küldte őket I. Miksa felszólítására Bécsbe, ahonnan most 360 évi távollét után visszatértek a hazai földre.

A Bécsből hozzánk került többi magyar-tárgyú képzőművészeti munka messze elmarad jelentőségre a két dombormű mögött, de nem egy becses, sőt fontos darab van közöttük. Keletkezésük időrendjében haladva, Mária királynénak, II. Lajos özvegyének egy mellképét említjük először, amely Gustav Glücknek, a bécsi képtár volt igazgatójának megállapítása szerint Michiel van Coxie németalföldi művésznek, a manierista áramlat egyik ismert képviselőjének (1497—1592) munkája. A királynét mely özvegyi gyászban ábrázolja. Ebből, valamint az ábrázolt korából arra lehet következtetni, hogy özvegyesége első éveiben, nem sokkal Németalföldre költözése (1531) után készült. Noha mai, felületes restaurált állapotában nem fejtheti ki teljes hatását, megállapíthatjuk róla, hogy művészi színvonal dolgában Mária királynénak nemcsak a Szépművészeti Múzeumban levő képét múlja felül, hanem egyik legművészeiből képmása II. Lajos feleségének, s így végleges rendbehozása után nemcsak történeti, hanem képtári szempontból is vonzó és érdekes darabja lesz műzeumunknak.

Valamivel később, de még szintén a XVI. század első felében készülhetett az a manierista német művészre valló férfiarckép, amely a bécsi képtár leltárában „Egy nemes ember képmása” címet viselte. Erről is Gustav Glück állította fel először azt a feltevést, hogy esetleg II. Lajos magyar király képmása lehet. Bizonyos, hogy az arckép sok hasonlóságot mutat II. Lajos ismert képmásaival (v. ö. Ortvay, Mária királyné, 1914. 66—73. l.), ha ez a hasonlóság nem is olyan feltétlen, hogy nem tűrné el az ellentmondást. A valószínűséget fokozza az aranygyapjas rend is, melyet az ábrázolt visel. Némiképen nehezítik a kérdés végleges eldöntését az átfestések, amelyek éppen a legkényesebb helyen, a fejnél fordulnak elő leginkább. Csak a kép letisztítása után és tüzetes összehasonlító tanulmányok alapján lehet majd a személy kérdésében véglegesen állást foglalni. Azt azonban meg lehet állapítani, hogy a kép későbbi 1526-nál és így csak posthumus képmásról lehet szó. Ami művészi minőségét illeti, képmunka tisztas átlagmunka, s ebben a tekintetben, sajnos, csak elégtelen kárpótlást ad Bernhard Stri-

gelnek a bécsi képtárban maradt II. Lajos képmásáért, melyet nem sikerült megszerezniük.¹

Hans von Achen-nak (1552—1615) két allegorikus ábrázolása abból a 7 darabból álló sorozatból való, mely a török háborúkból vett jeleneteket ábrázol. II. Rudolf számára készültek, mégpedig 1598 után, mert az egyik képen Győr 1598-iki ostromának ábrázolása is látható. A két kép közül a Hungária felszabadítása című kerek kompozíciójával és zöldesszürke, finom színhatással művészi értékre messze felülmúlja párját, s nemcsak történeti vonatkozásánál fogva jelent számunkra nyereséget, hanem arra is alkalmas, hogy képtárunkban Hans von Achen festői egyéniségét képviselje. R. A. Peltzer is, aki a bécsi császári gyűjtemények évkönyveiben (Band XXX., Heft 3.) megírta Hans von Achen monografiáját, ezt a képet tartja a sorozat legkiválóbb darabjának. (Id. h. 128. l.) Párdarabja, amely a II. Rudolf környezetében készült allegorikus ábrázolások jellemző bonyolultságával állítja elénk a török háborúk valamely jelenetét, kompozíciójában sokkal szétszórtabb és kivételében sokkal pongyolább munka amannál és a meglehetősen egyenlőtlen festőnek szerény művei közé tartozik.

Pierre Joseph Verhagen (1728—1811) nagy kompozíciója azt a jelenetet ábrázolja, amidőn Szent István 1003-ban a székesfehérvári székesegyházban a pápa követeit fogadja, akik a Szent Koronát hozzák. A kép 1770-ből van keltezve, s mint Engerth katalógusában olvassuk, még ugyanebben az évben vette meg azt a művésztől a császári képtár Mária Terézia rendeletére. A kép létrejöttének előzményeit nem ismerjük, de nem valószínű, hogy a művész saját szántából, rendelés nélkül festett volna ilyen rendkívüli méretű képet, amelynek tárgya még hozzá messze esett egy flamand festő gondolatkörétől. A témának ez az idegenszerűsége nagyon meg is látszik az ábrázoláson, amely minden inkább, mint magyar szellemű. Ahogy a festő a székesfehérvári bazilikát és Szent Istvánt elképzelte, azt alig lehet csodálkozás nélkül szemlélni. Ez azonban nem változtat azon, hogy Verhagen, Rubens és Jordaens nagy művészi hagyatékának késői sáfárja, tudásának javát adta ebben a gazdag és melegszenésű kompozícióban, mely a bécsi képtárnak is népszerű darabja volt, igazi hatását azonban csak a budapesti környezetben fogja kifejteni.

A XIX. századi magyar tárgyú képek között van Johann Matthias Ranftl-nak (1805—1854) 1839-ből keltezett képe, mely az 1838-iki pesti nagy árvíznek egyik jelenetét ábrázolja. Ezt 1839-ben vette meg a császári képtár egy akadémiai műkiállításon.

¹ II. Lajos hiteles arcképe a Magyar Művészet II. évfolyam 7. számában reprodukálva.

Tárgyi vonatkozásán felül azért is érdekes reánk nézve, mert ugyanannak a témakörnek bécsi jelentkezése, amely Géricault Medusa-csónakjával és Delacroix Don Juan-bárkájával indult el körüljárja és Zichy Mihály Mentőcsónakjának alakjában hozzánk is elérkezett.

August Pettenkofen képe, ómoravcai Imrédy Jánosnak 1850-ben festett magyarruhás képmása, legnagyobb nyereségünk a hozzánk került XIX. századi képek között. Komoly, szép munka, mely és meleg színeiben Pettenkofen korai stílusának legjobb tulajdonságait mutatja, s a császári képtár, mely az utolsó évtizedekben csak igen kivételesen vett modern képeket, 1911-ben méltónak tartotta arra, hogy igen tekintélyes áron (11.500 koronáért) megvásárolja. Ez már harmadik magyar vonatkozású arcképe lesz Pettenkofennek képtárunkban; az eddigi kettő tudvalevőleg Borsos Józsefet ábrázolja.

Művészi szempontból nyereségnek nem mondható s csupán hadi és kortörténeti szempontból érdekel bennünket Alexander Bensa nagy képe: A győri csata, mely az osztrákoknak honvédeinken aratott győzelmét ábrázolja és a Hofburg Toskana-lakosztályában függött. Rokonszenvesebb, XIX. századi gyűjteményünkre nézve örvendesebb gyarapodást jelent az a két vízfestmény, amelyek egyikén Jacob Alt Budát, másikán pedig Rudolf von Alt Budapestet festette meg (1881). Különösen az előbbi tűnik ki frissességével és könnyedségével. Budapest egykori városképének megőrzésétől az Alt név elválaszthatatlan, s két új akvarellünk szépen illeszkedik be magyar tulajdonban levő nemű anyagunkba.

III.

A Bécsből nekünk jutott képzőművészeti műveknél számára legkisebb, de értékre nem utolsó csoportját azok a képek teszik, amelyeknek nincs sem szerzőjük, sem tárgyuk útján semmiféle magyar vonatkozásuk. Ez a néhány kép azok közé a tárgyak közé tartozik, amelyeket némi kárpótlásul kívántunk a ki nem szolgáltatott magyar vonatkozású tárgyak fejében.

Természetesen olyan képekre gondoltunk, amelyek a mi állományunknak egyik-másik fontos hiányát pótolják. Magától kínálkozott az a gondolat, hogy a Memling-triptychon középső képéhez, a Keresztrefeszítéshez, mely Pyrker érsék ajándékából már rég a miénk lett, megszerezzük azt a két szárnyat, amelyek a bécsi képtárban voltak. Nemcsak a mi különös szempontunkból, hanem általános szempontból is kívánatos volt, hogy az egymástól elkerült részek egyesítése útján rekonstruáljuk a művet eredeti állapotában s ez a törekvés Bécsben is megértéssel találkozott. A rekonstrukciónak külön előnye lesz még, hogy meg fogja könnyíteni a trip-

CARREÑO, DE MIRANDA, JUAN (1614—1685):
MARGARÉTA TEREZIA INFÁNSNŐ ARCKÉPE, VASZON. 121×107 cm.

tychon körül támadt kérdések tisztázását. Még ugyanis a régebbi irodalom a képeket, még pedig mind a budapesti középső részt, mind a bécsi szárnyakat, — leszámítva Mecheln 1783-i katalógusát, mely Burgmairnek (!) tulajdonította a bécsi képeket — Memling eredeti műveiként tárgyalta, addig újabban, e század elejétől kezdve többen (Bodenhausen, Karl Voll) kétségbevonták Memling szerzőségét. Maga J. Friedländer is, a korai németalföldi festészet nagytekintélyű ismerője, az: írja „Die alt-niederländische Malerei” című munkájának 1928-ban megjelent VI. kötetében (114. l.), hogy a triptychon szabad másolat Memling lübecki oltára után. (Mindenesetre igen kiterjesztő értelmezése a „szabad másolat” fogalmának. Másolatnak csak a baloldali szárnyat lehet igazán mondani, amely a lübecki oltár megfelelő szárnyától csak annyiban tér el, hogy a donátor alakját elhagyja. A kö-

zépső rész és a jobboldali szárny annyira önálló, hogy még „szabad” másolatnak sem nevezhető.) Mások kitartanak amellett, hogy Memling sajátkezű művéről van szó. Ilyennek mondja Wurzbach *Niederländisches Lexikon*a 1910-ben megjelent II. kötetében (140. l.), továbbá Fierens-Gevaert és Paul Fierens (*Histoire de la Peinture flamande etc.* 1929. 72. l.), sőt F. Dülberg a „Handbuch der Kunstwissenschaft”-nak a korai németalföldi festészetet tárgyaló kötetében (1929) azt a nézetét fejezi ki, hogy a triptychon valószínűleg az 1491-ből keltezett lübecki oltárnál korábban keletkezett. A kérdést egyelőre nyitva hagyva, csupán azt jegyezzük meg, hogy képtári szempontból annál kevésbé van okunk az eddigi elnevezésen változtatni, mert a szárnyak a bécsi képtárban mindvégig Memling műveiként voltak kiállítva, a katalógusokban Albrecht Krafft 1837-i katalógusa óta mindig így sze-

repeltek s az 1928-iki, tehát legutóbbi katalógus külön is megjegyezte, hogy a lübecki oltárnak módosított, *eredeti* ismétléséről van szó.

Szépművészeti Múzeumunk spanyol gyűjteményének ismert nagy hiánya az, hogy a legnagyobb spanyol festő, Velasquez-t csak korai képeinek egyike képviseli, amely nem mutatja be teljesen egyénivé és nagyszabásúvá kialakult festői stílusát. Ennek a hiánynak pótlása érdekében még 1914-ben tárgyalást kezdtem a bécsi képtár akkori igazgatójával. A tárgyalás azon az alapon folyt, hogy csere útján szerezzük meg a bécsi képtár Velasquez-sorozatának egyik darabját. Az ügy ugyan nem jutott túl a bizalmas megbeszélések stádiumán, de nem látszott kilátástalannak. Egy nem várt fordulat azonban — a bécsi képtár más módon értékesítette a cserére kiszemelt képet — véget vetett akkor reményeinknek. Most, a bécsi gyűjteményekre vonatkozó tárgyalások folyamán természetesen újra megkíséreltük ennek a kérdésnek megoldását. A kísérlet nem járt ugyan teljes eredménnyel, de nem is volt egészen sikertelen. Margaréta Terézia infánsnőnek, IV. Fülöp ausztriai Mariannával kötött második házasságából született leányának képmásában olyan festményre tettünk szert, mely legalább fogalmat ad Velasquez érett stílusáról. A kép, amely mintegy 9 éves korában ábrázolja az infánsnőt, azelőtt Velasquez sajátkezü műveként szerepelt a császári képtárban és csak a modern stíluskritika fosztotta meg magas rangjától. Eduard Engerth 1882-ben megjelent nagy leíró katalógusában (I. köt. 442. l.) még azt írja róla, hogy „Velasquez utolsó munkáinak egyike, mely szélesen, könnyedén és szellemesen van festve”. Carl Justi volt az első, aki Velasquez-monográfiájában (II. köt. II. kiad. 265. l.) kétségbevonta azt, hogy a kép a mester sajátkezű műve lenne s azt a nézetét fejezte ki, hogy a képet Mazo, Velasquez tanítványa és veje festette Velasquez irányítása mellett. Beruete a képet (1909) már másolatnak nyilvánította, melyet Mazo készített Velasquez eredetije után, míg végül A. L. Mayer (1912) Carreño de Miranda személyében látta a másolat készítőjét. Döntő fordulat következett be a kép sorsában 1924-ben, amikor a bécsi Hofburgnak egyik raktárában ráakadtak Margaréta Terézia infánsnőnek egy másik arcképe, amely csak annyiban tér el a mi képünktől, hogy nem zöld, hanem kék ruhában ábrázolja az infánsnőt, festői kezelésének minőségében azonban jóval felette áll képünknek és kétségtelenül Velasquez sajátkezü műve. A két kép összehasonlítása után nyilvánvalóvá lett, hogy a megkerült kép az az eredeti, melyről Palomino 1724-ben ki-

adott *El Parnasso Español* pintoresco című munkája III. kötetében (349. l.)¹⁾ azt írja, hogy Velasquez 1659-ben, egy évvel halála előtt festette és hogy IV. Fülöp király az infánsnő öccsének, Don Fülöp Prospernek egyidejűleg készült képével együtt küldötte el a császárnak. Bizonyos, hogy a mi képünk, noha — mint Gustav Glück is kiemeli dolgozatában — magábanveve jó kép és noha művészi értékét különösen a festők mindig elismerték — nehezebb, kevésbé mesteri kéz munkája, mint a Velasquezé volt s az eredeti mellett úgy hat, mint hatásos és szép, de illat nélküli művirág a friss és illatos igazi mellett. Kérdés csak az, vajjon csakugyan Carreño által készített másolatról s nem inkább Velasquez műhelyében és — mint Justi vélte — az ő irányításával készült másodpéldányról van-e szó? Mi azt hisszük, hogy Carreño nevének felvetése meglehetősen önkényes, de a teljes igazság kedvéért hozzá kell tennünk, hogy a kép gondos tisztításra és helyreállításra szorul és végleges ítélet helyett helyesebb megvárni ennek a munkának eredményét, amely esetleg még meglepetést is hozhat. Akármint legyen is, a képnak a mi múzeumunk szempontjából hézagpótló jelentősége van, mert vele olyan mű költözik be képtárunkba, amelyen Velasquez szellemének legalább egy sugara játszik.

Epen így hézagot fog pótolni olasz gyűjteményünkben Jacopo Tintoretto-nek képe: Herkules, Omphale és a Faun. Eddig nem volt kompozíciónk ettől a művésztől, mert a Krisztus Emmausban című képet, melyet Hadeln Tintoretto ifjúkori művének tart, már minőségénél fogva sem lehet ennek a nagy mesternek tulajdonítani. Ezzel szemben a bécsi képtárból most hozzánk került kép — egyike Tintoretto meglehetősen kevészámú mythologiai ábrázolásainak — kétségtelenül hiteles munkája Tintorettonak. S nemcsak hiteles, hanem jellemző és szép munkája is. Izzó színeinek vöröses harmóniájában Tintoretto művészetének érzéki hevet érezzük, az ábrázolásnak három szinten lejártszódó, mintegy terraszerűen tagolt felépítésében késői szerkesztő modorának egyik jellemző példáját szemlélhetjük. A kép valóban a mester legutolsó éveiben — a bécsi képtár legutóbbi katalógusa szerint 1590 körül — készült. Ridolfi szerint II. Rudolf számára festette meg Tintoretto ezt a tárgyat. Ugyancsak Ridolfi egy ugyanilyen tárgyú másik képről is említett tesz, amely Nicolo Crasso velencei jogtudós tulajdona.

¹⁾ Idéve: Gustav Glück, *Velasquez' Bildnis der Infantin Margareta Teresia aus dem Jahre 1659* (Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien. Neue Folge, Band I. 209. és köv. lap.) Ugyanott a kérdés teljes irodalma.

II. IPARMŰVÉSZETI TÁRGYAK ÉS FEGYVEREK

Százharminc éve mult, hogy egy nemes magyar ember áldozatkészsége megalapította a magyar nemzet múzeumát, akkor, amidőn Európaszerte még leginkább csak az uralkodók gyűjtötték össze palotáikban népeik és országaik szép vagy különös emlékeit, nem annyira nemzetük, mint sokkal inkább nemzetségük vagy saját személyük dicsőségére. Azóta nem szüntünk meg vágyakozva tekinteni Bécs felé, ahová a magyarság iránt fölmelegedni nem tudó uralkodóházunk századokon át hordta össze széles birodalmának minden elérhető kincsét, ahová tömegével vándoroltak át multunk legszebb relikviái, többnyire jogot, igazságot megcsúfoló utakon és módokon. Ott volt majdnem minden, amire a magyar kegyeletlen érzéssel tekinthetett, „Attila kardjától és kincsétől” kezdve egészen a pisztolyig, amelyik a legnagyobb magyar életét kioltotta.

Egyszer már közel jártunk a lehetőséghez, hogy e kincseknek legalább egy részét, elsősorban Mátyás király könyvesházának maradványait Budára hozzák. Thonuzóba kései, de tiszta magyarszívű ivadéka meg tudta nyerni a gondolatnak a nevezten megközelíthető öreg királyt. De a sors kaján-sága (és mikor nem volt mihozzánk kaján a fátum?) az utolsó órában elfújta a szép szándékot. Minden ott maradt Bécsben s mi tovább is a kerítésen túlról csodálhattuk azt, ami isteni és emberi törvények szerint a miénk volt.

Azután elkövetkezett a világfelfordulás. Ez is mirajtuknak gázolt át legrettenetesebben. A békekötésnek csúfolt nyiltparancsban meg volt adva a lehetőség rá, hogy Ausztriával, amelyik egyike volt az országunk testéből részt kapott „új hatalmakkal”, mi is osztozhatunk közös uralkodóházunk vagyonán, tehát múzeumban, kincstárban őrzött értékein is. Ez sokat jelentett, még akkor is, ha a százalékos arányt alacsonyra szabták volna. De a sors vagy az emberi gonoszság itt is közbevágott. Kitalálták a területhez kötött *patrimoine intellectuel* fogalmát, s kimondták, hogy csak az illet meg bennünket az uralkodóház műkincseiből, amire ki tudjuk mutatni *szellemi tulajdonjogunkat*.

Mennybeli hatalmak! Hát van olyan tudós testület, borotvaféles elme, amelyik ezt

a kifejezést meg tudja tölteni tartalommal? Amelyik ebbe bele nem zavarodik, amelyik ezt körül tudja írni? Ki a szellemi tulajdonosa egy — mentének? Az-e, aki a gyapját, selymét, prémiét termelte, aki megfonta, megszötte, aki kiszabta vagy aki megrendelte, formáját megállapította, aki kiszabta, megvarrta, megszínőrozta? Eris almájánál gonoszabb ajándék volt ez számunkra s nem szolgált egyébre, mint hogy elüssön bennünket igazunktól. Ezen az alapon a legtisztább tulajdonjog is vitássá tehető. Nincs az a művészeti vagy pláne művelődési emlék (és itt elsősorban ezek forogtak szóban), amelyikre némi rabulisztikával rá ne lehetne sütni a *patrimoine mixt* bélyegét. Az osztrákok teljes mértékben éltek a kezükbe játszott fegyverrel (hiszen végre érthető, ha valaki ragaszkodik a tulajdonhoz, kivált ha birtokosként benneül); kijelentették, hogy a Corvina nem lehet magyar szellemi tulajdon, hiszen a benne volt kódexeket részben Itáliában írták s festették; Zrinyi Miklós siskájára, kardjára a szerbeknek (és nem is a horvátoknak) éppúgy joguk van, mint a magyaroknak; Báthory páncéljára a lengyelek is számat tarthatnak, éppúgy, mint Bocskay koronájára a románok, Erdély „jogán”. Mit keresne nálunk a nagyszentmiklósi kincs, amikor egykori tulajdonosa bolgár volt, lelőhelye pedig ma a románok kezén van. Még az sem tekinthető zavartalan szellemi tulajdonnak, amit magyar ember rendelkezésre másik magyar ember Magyarországon hozott létre, ha a készítés helye 1918 óta más hatalom alá tartozik. S miért tartoznék valaki kárpótlással II. Lajos, Martinuzzi, Dobó, Nádasdy, Thököly, Rákóczi s velük száz kisebb társuk elkobzott, elhurcolt, elrabolt kincseiért, amikor ezeket beolvastották, átalakították, eladták, elpredálták s ilyen módon saját *szellemi tulajdonukká tették* osztozó társaink?

A kitűnő *patrimoine intellectuel* elv következtében a mérleg jóformán csak *feljűk* hajlott. Ami a mi serpenyőkben bentmaradt, amit a furfang sem bírt letagadni, az mennyiségre úgy viszonylik a bennünket joggal megillető részhez, mint a tenyérre helyezett alma a Gellérthegy tömegéhez. És mi mégis örülünk annak a kevéseknek, amit a

KORONA ES ORSZÁGALMA
ZSIGMOND KIRALY TEMETÉSI ÉKSZEREI. ARANYOZOTT EZÜST, XV. SZ.

EREKLYEKERESZT NAGY LAJOS CÍMEREIVEL
Aranyozott ezüst, románcos díszítésekkel

II. LAJOS KIRÁLY GYERMEKKORI PANCÉLJA

kataklizmából megmenteni sikerült. Anyira szegények, kifosztottak, árvák vagyunk, hogy ezt is hálával fogadjuk a sorsból. Oly sokáig nélkülöztük legszentebb nemzeti erekyeinket, hogy mikor közülük néhányat keblünkre zárhatunk, már megtelik a szívünk hálával s lelkünk örömmel. Nem nézzük a sokat, ami odaát maradt, csak azon ujjongunk, ami végre itthon van.

Ami az adott körülmények között elérhető volt, most itt áll, egy kiállítás keretében, szemünk előtt. Hangsúlyozzuk: tízszer, húszszor annyit mutathatnánk fel, ha a békeparancs illető paragrafusában csak *talajdan* áll, a *szellemi* jelző nélkül. Így kívánta volna az igazság, a jog, de ki törődött Trianonban ilyen idejétmúlt dolgokkal.

Az eredmény legjelentősebb a *fegyverek* csoportjánál, ahol a másik fél elhatározását kedvezően befolyásolta a Magyar Nemzeti Múzeum fegyvertárának a közelmúltban (1848 és 1852-ben) az osztrák ka-

tonai hatóságok által történt kifosztásának büntudata. Sajnos, épp elvitt fegyvereink ügyét illetőleg nagy hátrányban voltunk: nem tudtuk darabok szerint kimutatni, hová, minő gyűjteményekbe kerültek, melyek voltak elvitt fegyvereink, sisakjaink, pajszaink stb. Mindezek dacára azt mondhatjuk, hogy a kapott anyagban rendkívüli magyar értékeket nyertünk, s a több, mint száz tételre menő, pompás vértetek egész sorát tartalmazó fegyvercsoport egyszerre magas színvonalra emelte, mondhatjuk nyugateurópai viszonylatban is jelentékeny gyűjteménnyé tette előbb igen egyoldalú, megjelenésében pedig szerény fegyvertárunkat.

A másik tekintélyes eredmény a könyvtári részben könyvelhető el. Harminchat kézirat jött vissza Magyarországra. Ha a számot nézzük, nem sok. De ebben benne foglaltatnak történelmünk legnevezetesebb, minden magyarnak drága forrásai, az Anonymuskódex, a Képes Krónika, Kézai, Túróczi

stb. és a Corvin-kódexek egész sora, köztük néhány a legdíszesebbekből.

Jóval szerényebb a művészeti s egészen kicsiny az iparművészeti csoport. Művészeti kincseinkhez szomszédaink körömszakadtáig ragaszkodtak. És éppen ezeknél nagyon nehéz a *szellemi tulajdon* bizonyítása. Legtöbbször lehetetlen, mert a másik tárgyalófél nem köteles elismerni az egyiknek stílusis alapon történő bizonyításait. Már az is rendkívüli diadal, hogy Mátyás és Beatrix márványképmásait elhozhatuk, hiszen nem tagadható, hogy olasz művész kezéből kerültek ki; szellemi jogunk tehát ez esetben sem *tiszta*. Megkíséreltük bizonyítani néhány — minden valószínűség szerint — a Nádasdy Ferenc nádor elkobzott műkincseire tartozott darabra az igényünket. Nem sikerült. Legyőzött bennünket az *elv*. Nem volt köztük egy sem, amelynél az abszolút *szellemi* jogaim igazolható lett volna. És a mindig ellenünk működő véletlen is játszott velünk. Így pl. a Nádasdy-letárlásban van III. Ferdinánd lovasszabrocskája ezüsből, amelyet az uralkodó maga ajándékozott volt a nádornak. De miután a jegyzék aranyozottnak mondta, az ötvösmű pedig *ma* tiszta fehérézüst, megtagadták tőlünk. Egy Mátyás királynak tartott poháron a hollós címer zománcalapja két helyett feketének bizonyult; nem ok, hogy kételkedjünk hitelen voltában, különösen, mivel a pohár alakja is magyaros, de elegendő ürügy a megtagadásra.

Ez alkalmából két csoportról óhajtnak áttekintést nyújtani, amelyek teljes egészükben a Nemzeti Múzeum történeti osztályát gyarapítják. Egyik az iparművészeti tárgyaké, másik a fegyvereké. Kezdjük az elsőn, amely — sajnos — hamar végezhetünk.

Legrégebb köztük egy karcsú, magas erekekre szert. A korábbi gotika szellemének megfelelően sovány, száraz ötvösmunka. Alatti karmokon álló négykaréjos talpból fiá-lés, csúcsostegyei torony szökik fölfelé; hegyébe kettős kereszt van tűzve a Szent Kereszt befoglalt darabkáival. Aranyozott ezüst, zománcos díszítésekkel. A kereszt Nagy Lajos magyar és lengyel címereit viseli, de egy XVII. századi át dolgozás anynyira kiforgatta eredeti mivoltából, hogy nehéz megmondani, mi rajta még valóban középkori. Inkább emlék, mint műtárgy. De azért egyelőre pótolja a Nemzeti Múzeum ama nagy hiányosságát, hogy a Magyarország egyik legnagyobb királynak nevéhez fűződő ötvösművekből egyet sem bírt felmutatni. Mivel napról-napra tapasztaljuk, miként adják ki kezükből az egyházak ősi kincseinket a kényszerítő viszonyok nyomása következtében, nem kell feladnunk a reményt, hogy a bécsi kereszt időjárával szebb és épebb társat kap.

A középkort még egy tétel képviseli: az a korona és országalma, amelyet 1755-ben a nagyváradai várban, a régi püspöki székes-egyház helyén földmunka közben egy sírban találtak. A sokszor köztölt és az ezredéves kiállításon is bemutatott tárgyak mindeddig Mária királyné († 1395) halotti ékszerei gyanánt szerepeltek s így élnek közönségünk tudatában. A legendát helyre kell igazítanunk; a királyi ékszerek más illetnek. Nem Máriát, hanem férjét, Zsigmondot, azt a királyt, aki nagyobb tisztességnek tartotta, ha Nagyváradon, Szt. László sírjához temetik, mint ha Aachenben, Nagy Károly tetemei mellett teszik örök nyugalomra. Ha az ismeretők közül valaki figyelmesen elolvasta volna a derék váradai várparancsnok, Marquis de Villa jelentését a leletről, úgy rég ismeretes lenne, hogy a sírban a korona töredékei s a teljes épségben megmaradt egyszerű országalma mellett a *sárkányrend* arany jelvénye is ott feküdt.¹ Mivel Zsigmond a sárkányrendet jóval első hitvese elhunyta után, 1408-ban alapította, jelvénye Mária sírjában elképzelhetetlen. Királyi, koronára méltó személyt pedig sem közben, sem Zsigmond után nem helyeztek nyugovóra a váradai székes-egyházban.

A korona nem teljes, csuklósan összekapcsolt pántjai közül már csak hat van meg és körülbelül ugyanennyi hiányzik. Egyszerű ötvösmunka ezüsből, aranyozva. Lilomos ágai meg voltak rakva apró, csiszolatlan drágakövekkel és a sírban kalcinálódott gyöngyökkel. Ugyálszik, a temetési koronának ez az alakja nálunk hagyományosan lehetett. A néhai József főherceg nádorispán ajándékából a Nemzeti Múzeumban örözt margitszigeti korona, amelyben V. István († 1272) sírkoronáját gyanítjuk, a nagy különbség dacára alig különbözök tőle. Ez is éppúgy volt kövekkel kirakva, ami arra a feltevésre jogosít, hogy ezeket a koronákat nem csupán az utolsó alkalomra tartották, hanem ezek szerepeltek a tulajdonos életében is. Az országalma kivételre teljesen megegyezik a koronázási kincseink között öröztelt: két ezüstlemezről készült s összeforrasztott gömb, amelybe vastagabb ezüstlapból kivágot kettős kereszt van szögesele és forrasztva. Az egész aranyozott. Azonban, amíg a ma használatos almára az Anjou-magyar címer zománcos pajzocszkája van ráforrasztva, a Zsigmond-féle lapjai üresek és simák.

Az újabkori tárgyak között legérdeke-szebb négy finom munkájú kis színes *viaszdombormű*. Hollandi modorú a négy évszaktot jelképező tájképcskeké, valóságzűlleg metszetek nyomán készítve, mikroszkópikus aprólékosággal mintázva, üveg alatt, sötét fa-

¹ Azóta eltűnt a császári kincstárból. Vagy beolvastották vagy valamely külföldi gyűjteményben állpang.

kazettekben. A XVII. század szerette az ilyen nagy türelmet kívánó apróságokat s nagy művészek sem állottak, hogy a lágy viaszból parányi plasztikai remeket formáljanak. A négy bécsi *housse* ránk nézve a készítő miatt bír érdekel, aki nem hivatásos mester, hanem úri műkedvelő: *bárá Lip-pay György*, mint az egykorú letári főjegyzés mondja, „ein ungarischer Cavalier”. Lip-pay egyik főhercegnek nyújtotta át parányi műveit. Az ajándékot az udvarnál nagy becsben tartották, s rövid idő múlva a császári kincstárban helyezték el. Kell, hogy mi is kellőképpen értékeljük azt a tényt, hogy főuraink a kardforgatás mellett ilyen nemes mellékfoglalkozásokat űztek.²

Említsük fel még a „*tokaji szekrénykét*”. Ez egy kis díszes, színezett doboz, benne hasonló féműl készült dombon heverő szárvas, szájában összeszáradt szőlőszemmel. A ládácska tetején a magyar Szent Korona apró mása. Ehhez is fűződik történet. Régtől fogva mesélték, sőt tudós írásokban is hirdették, hogy a tokaji hegy nemes szőlőtőkéi felszívják a hegy talajában levő aranyat s az cseppek alakjában lerakódik a szőlőszemekben (azért olyan jó a belőlük sajtolt aszú), vagy néha mint kacskaringós aranyindá fonódik rá s *vennivé*. Ma már tudjuk, hogy az indák az őskori leletekben par-daz tokaji talajból felbukkanó s a szőlőművesek által kikapált bronzkori aranyspirálisok voltak. Am de az aranyzemcsék titkára mostanáig sem lehetett rájönni. Nehéz is elhinni a dolgot: valószínűleg Mária Terézia királynőnk is kételkedett az *arum vegetabile* létezésében. Amire kedvelt híve és bizalmas embere, gróf, később herceg Batthyány Károly nemzeti önérettől fűtve praesentált úrnőjének egy ilyen drága szőlőszemet, még pedig úri gavallériával aranyládikában, csinosan megmintázott, a magyar őszerekek arany-szárvasára emlékeztető állatka szájába adva a már erősen megtöppedt (most már kettévált) bogvót. És ebben. csodák csodája, *ma is ott villognak az apró aranyzemcsék!*

A csinos kis ötvösmunkát valószínűleg pozsonyi mester készítette: kár, hogy elmulasztotta névbetűjét beütni.

(A magyar életrealitáság bizonyossága lenne, ha a tokaji bortermelőik világszerte hírvévé céljára használhatnák fel ezt a való történetket s a ránkmaradt relikviát.)

De ideje, hogy a többi iparművészeti emléket, bár köztük Szentpéterv Józsefnek is van három ötvösremlake, elmellőzve, áttérjünk a fegyverekre s bemutassuk, mit nyert bennök a Nemzeti Múzeum és a szaktudomány.

A Nemzeti Múzeum fegyvergyűjteménye,

² L. *Pigler Andor*nak e folyóirat első (1925) évfolyamában „A pozsonyi primári kert Szt. Györgyszobrá” című cikkében az 570. lapon Lippay Györgyre vonatkozó megjegyzést.

az egyetlen történeti fegyvertár Magyarországon, jelentékeny darabszáma ellenére, mindaddig nem felelhetett meg hivatásának, mert egy igen fontos csoport, a *védőfegyverek*é alig, vagy csak igen rosszul volt benne képviselve. Európa legharciasabb nemzetének múzeumban a látogató egyetlen teljes vértetemet sem talált; még néhány, újabban a derék Delhaes Istvántól örökölt késői felpáncélja is csak afféle — a kereskedelemben sűrű előforduló — szedett-vedett darab. Középkori fegyverdarabjai legnagyobb részben a földből vagy a Duna medréből előkerült, tehát elrozsdásodott és tökéletlen, a nagyközönségnek tudományos értékük dacára keveset mondó vasak. Ennek oka volt egyfelől Magyarország fegyverekben való rendkívüli szegénysége. Itt nem maradtak meg a várak és városok fölszerelései; a nemzeti felkelések után a győztes hatalom mindent elkobzott, ami férfiarokkban fegyvernek számíthatott. A XIX. századot egyetlen jelentékenyebb hadszertár érte el, a *nádori*, helyesebben a nemesi felkelés. Az őregekben még emlékeznek a III. Károly idejében épült, a királyi palota kiépítéskor botorul lerombolt szép öreg épületeire, bár már a ma élők idejében nyoma sem volt benne a régi fegyveranyagának. A negyvenes években a bécsi Zeughaus mintájára kiállítási helyiség is volt, benne harmincát meghaladó egész fegyvertel, sok mellvassal, vagy kétszáz régi sisakkal, pajzssal, trofeákkal. Innen egészítették ki a Nemzeti Múzeum lassan fejlődő gyűjteményét s e révén számottevő gyűjtemény keletkezhetett volna Budapesten is, ha fegyvertárunk ez utolsó lehetőségét is el nem veszi tőlünk az ellenséges hatalom. Hanem gondoskodtak róla, hogy meg ne nőhesünk. 1848-ban először, 1852-ben másodszer a katonai parancsnokság összeszedette és elszállította a Múzeum fegyvertárának javát, így valamennyi vértetemet is. Ezt is elnyelték az osztrák gyűjtemények, mint minden mű- és régészeti emléket a római faragványoktól az 1848-ban általunk zsákmányolt rác zászló-kig, amit csak elmozdított az uralkodói hatalom négy száz év alatt e szerencsétlen földről.

Ennek tudható be, hogy annak, aki még röviddel ezelőtt a magyar fegyverkezés történetével kívánt foglalkozni, Bécsbe, Konstantinápolyba, Ambrasba és Grácba kellett utazni. Érthető tehát, hogy a most megnyílt első alkalom a lehetőséghez képest fegyvertárunk leérettőbb hiányainak pótlására igyekeztünk kihasználni.

³ A fegyvertár a század fordulóján kereken 5000 tételt számlált; ennyi vagy ennél több van (Boethem szerint) ugyancsak időközben Bécsben (5000), Szt. Pétervárot (5000), Stockholmban (5700), Londonban, a Towerben (6000) és Párizsban (5700).

BALOLDALON :
DISZFANDEL A XVI. SZAZADBÓL

JOBBOLDALON :
MIKSA TÍPUSÚ FANDEL A XVI. SZAZAD ELEJÉRŐL

A ránk erőszakolt békeszerződés szerencsétlenül megfogalmazott kifejezése miatt nem is került rá a sor, hogy nemrég elhurcolt múzeumi fegyveranyagunkért számban megfelelő kárpótást kaphassunk. Ezért kettős célt tűztünk ki magunk elé: a középkorig visszamenőleg a vértetek főbb típusaiból kívántunk egy-egy ép és valódi példányt szerezni, tekintet nélkül a származásra, másfelől olyan biztosan magyar fegyverdarabokat kellett kapnunk, amelyeknek fajtája vagy egyáltalán nem, vagy csak tökéletlen példánnyal volt gyűjteményünkben képviselve. Mind a két célt sikerült megközelítenünk, úgyhogy az anyagban nem a mennyiségre, hanem a minőségre esik a hangsúly.

Mindenekelőtt kaptunk négy teljes, öt félvértetet és két tornapáncélt. A teljes vértetek között három a XVI., egy a XVII. századra esik.

Korban és kivitelben egyaránt elsősg illeti meg II. Lajos király renaissance-jellegű főszerelések sorába tartozik; azzal a finom keretiséggel van megcsinálva, amiben a XVI. század elejének nagy páncélverő mesterei utólrétegetlenek. A kettős arevértű kis sisak nemcsak a szokásos módon oldalt nyílik, hanem állban is kétféle választható. A karok, a térdek, a derék hajlékonysága a legteljesebb mértékben biztosítva van. Minden testrészt védett, dacára a csekély súlynak. A technikai tökéletességhez méltó a kivitel csinosossága. Az egész lezúrdult és hasogatott ruha módjára van díszítve. A hasítékoknak megfelelő bemélyített foltok, éppúgy, mint az egyes részek pereme maratott és aranyozott ékítésű. Ha nem lennének rá írásos adataink, akkor is sejténénk, hogy fejedelmi megrendelő részére elsőrangú mester készítette.

Boeheim Vendelin, a bécsi fegyvergyűjtemény egykori tudós őre, régen megállapította, hogy a vértetet arra az alkalomra készült, amikor I. Miksa császár unokáját, Mária főhercegnőt, ünnepélyesen eljegyezte II. Ulászló magyar király fia, az akkor 9 éves Lajos. A császár a meztelést már az előző évben, 1514-ben, leküldte kedvelt innsbrucki fegyverkovácsának, Seusenhofer Konrádnak. A pompás ajándékot 1515 július havában adták át. Lajos szép, jónövésű és korához mérten magas fiúcska lehetett; egy évvel később Luriano velencei követ azt jelenti a signoriának: *è bello, è grande*. Erre mutat a kb. 120 cm magas fegyverzet is. Minden adat és bizonyíték összesség; vértetünk hitelessége és azonossága kétségen felül áll. Még analógiái is vannak Seusenhofer biztos munkái között. Csak egy dolog van rajta, amit Boeheim nem tudott megmagyarázni s ami miatt korábban kétfelédtek

abban, ez-e a leltárakban előforduló Lajosféle vértet. A váll peremén, a mellvérteten s a fegyverzethez tartozó acélkapjáj nyergen elől és hátul, összesen tehát négy helyen *E S* vagy *S E* betűk vannak feltűnő módon bevésve és maratva. Az eddigi ismeretők vagy átsiklottak e különös jelaés fölött, vagy a *Sancta Elisabeth* névre magyarázták. Ami pedig, ha igaz, elég különös lenne. Mert példa nélkül állna, hogy egy férfi női pátrónát válasszon oltalmazójául. Miért tette volna ezt a kis királyfi, akinek családját sem fűzte kapcsolat a szent magyar asszonyhoz. Am ilyen agyafúrt magyarázatra nincs szükség s a betűk megfejtése nem nehéz, ha férfi védőszentre gondolunk. S ki lehetne ez más, ki illenék méltóbb égi vezér gyanánt a trón örököséhez, mint az első magyar királyfi, Szent Imre, *Sanctus Emericus*? Nagyon valószínű, hogy az *ő* nevet csatakiáltással választotta a serdülő ifjú, amikor először karddal öveztek. Maga az a körülmény, hogy a betűk kétszer vannak alkalmazva a vérteteten s kétszer a nyergen, mutatja, hogy semmiképp sem jelölhetnek tulajdonost, hanem *védelmül* akarnak szolgálni, mint ahogy arra való volt az ajtókra *Írt G* (aspar), *M* (elchior), *B* (althasar) vagy Mária névbetűi. Lássá az ellenfél, kinek égi oltalma alatt áll a vértet viselője.

Hiteles volta kétségen felül állván, a kis vértet nem csupán fegyverkovács-remekkel, hanem megbecsülhetetlen értékű történeti emlékekkel gyarapította a Nemzeti Múzeumot.

Legfőbb néhány évvel lehet újabb Lajos királyénál a Bécsből kapott teljes *Miksa-típusú vértet*. A precíz és szép kivitelű fegyverzetet az alsó lábszárak kivételével sűrűn vont bordák borítják, ami nemcsak díszül, hanem erősítésül is szolgál. Az egész mintaszép szép darab s mindenkor egyik díszre lesz gyűjteményünknek. Ezt követi egy díszes vértet, amely 1570 körül készülhetett. Erőteltjes volta dacára választékos ízléssel készült s előkelőséget nyagban emeli, hogy fővonalai menés függőlegesen futó, széles maratott csíkokkal van díszítve. Két lándzsakorong tartozik hozzá, annak bizonyosságára, hogy inkább tornára, mint harcra használták. A fejlődés következő fokát mutatja a negyedik teljes vértet. Mintegy fél-századdal újabb az előbbinél. 1620 körül még azt hitték, hogy kell vastagságú páncéllemezzel a vontesővű löfgyerekek ellen is lehet védekezni. Vértetünk erős, nehéz, különösen a mellrészében. Emellett bámulatosan jól van megkonstruálva; mondhatni, tökéletesen borítja viselőjét. Még a könyök-hajlásoknál is zárva van, pompásan egymásba illő, símán összezáródó lemezekkel. A teljes sisakon a szemrészen kívül nincs nyílás. Nevezetes, hogy bár flandriai mester

TORNAPÁNCÉL LÁNDZSATŰRÉSHEZ, XV—XVI. SZÁZAD FORDULÓJA

verte,* a teljes sisakon felül még egy kifejezetten magyaros, rákfarkas nyakvédőjű rohamsisak is tartozik hozzá. Ennek vastagságáról 72 kgmnyi súlya adhat fogalmat. Nagyban emeli értékét a vele járó azonos mesterjegyű szép lóhomlokvért.

A félvértetek közül egy 1540 táján Nürnbergben készült gyalogpáncél a legkorábbi. Úgynevezett landsknecht-forma, háromtarajos, arcvétes rohamsisakkal és előreülő, szinte csúcsbemenő mellet. A külföldi zsoldoskatonaság révén ilyenek nálunk is forogtak. A magyar ember a XVI. század közepén túl ritkán bújta teljes vérteteibe; a

lábak nélküli fegyverzetet inkább elviselte. A második félvértetet már a század végéről való. Ennek megfelelően vastag, nehéz darab, ú. n. libamellel és a nyugati divatú puffos nadrághoz illő széles csípőrészrel. Sisakja zárt, magas tarajjal, hátul tollnak való hüvellyel. Az egészet erősen kidomborított bordák s ezek közé beütött és vésett apró virágok díszítik. A sisaktarajba mindkét oldalon Merkur-bot van bevésvé. Még épségben megvan a páncélrészeket bővítő pirosbársony szegély is. Ennek a fegyverzetnek érdekes története van. Valamikor Pozsony városa tárházában őrizték, s azt tartották róla, hogy Attilaé (!) volt. 1741-ben a város Mária Teréziának ajándékozta, aki a bécsi hadszertárba tétette. Valószínű, hogy

* Bélyege M. P. betűket visel. Boheim szerint (Handbuch der Waffenkunde, 679. l.) IV. Fülöp spanyol királynak dolgozott.

TORNAPÁNCÉL LANDZSAVIADALHOZ, XV.—XVI. SZAZAD FORDULÓJA

a díszes fegyverzet valamelyik pozsonyi várparancsnok vagy gróf tulajdona volt s úgy maradt a városra. Korát tekintve gr. Pálffy Miklós, a győri hős jöhetne számításba (1580—1600), őt Pozsonyban temették el és nem lehetetlen, hogy egyik fegyverzetét a kor szokása szerint a templomban függesztették fel.

Két félvértünk való a XVII. egy pedig már a XVIII. századból. Az egyiket a bécsi katalógusok *bajdú-páncél* gyanánt emlegetik. Ez már csak azért sem felel meg a valóságnak, mert a gyaloghajdúk nem hordtak vértet, még fegyverderekat sem s a lovasok igényei sem terjedtek egy-egy láncingen, vagy a magasabbrangú tiszteknél egyszerű derékvason túl. A szóbanforgó félpáncél jóki-

vitélű gallérból, rákolt csatakötényes derékvasból s egy magyaros szabású sisakból áll. Ehhez mandulajáromú, szövettel bélelt vaspajzs járul, aminőt magyar katona sohasem használt. Az összes vasrészeket széprajzú poncolt és vésett virágdísz borítja, amely fekete alapon arannyal van kifestve. A XVII. század közepén készült díszes fegyverzet, a magyartípusú sisak dacára, valószínűleg valamelyik itáliai előkelő úr testőreinek parancsnokáé lehetett. A rákfarkas, szemellenzős sisak érdekes adalék a magyar huszársisak típusának elterjedéséhez a XVII. században. Ezzel egykorú, vagy csak kevésel újabb *Károly Ferdinánd* tiroli főhercegnek († 1662) kétségtelen magyarjellegű fegyverzete: láncingre való fegyverderek, gallér

és huszársisak törőrészből verve (ami meglehetősen szokatlan), gazdagon maratva és vastagon beüzüstözve. Majdnem tökéletes párja ennek I. József király (megkor. 1687, ténylegesen uralkodott 1705—1711.) magyar vértete. Biztos adatok szerint mint újú Landau 1702. évi ostrománál viselte. Ez is nagybecsű, nemcsak díszes volta miatt, hanem mint egyik koronás királyunk emléktárgya.

A hadi vértetekhez csatlakozik két gotikus tornapáncél.

A középkori sisakbú tornavértetek általában véve a ritkaságok sorába tartoznak. Eredeti példányt venni majdnem lehetetlen; a műkereskedelemben évtizedek óta nem fordult elő. Akárhány tekintélyes fegyvergyűjteménynek nincs belőle egy darabja sem. Jelentős esemény tehát fegyvertárunk történetében, hogy a világ legnagyobb és legértékesebb torna-fegyvergyűjteményének mindkét főtípust bemutató egy-egy darabja hozzánk került.

A lánzsátöréshöz való csősisak fölszerelés (Stechzeug) a XV. század utolsó tizedében készülhetett. Aránylag korai voltát a sisak lapos fejele mutatja. Majdnem tökéletesnek mondható, bár a sisakot más készítette, mint a többi részeket. Nem hiányzik sem a hómájkorong, sem a lánzsáthoz való hatalmas tányér és, ami rendszerint elpusztult az idők folyamán s mondhatni a bécsi gyűjtemény különlegessége, a felsőfolt bőrbevonatú fatárcsa. Hozzájárul egy szemnyílás nélküli löfejvért s a rúd végére való háromágú lánzsáhegy. A nemesformájú csősisakot augsburgi mester verte; a többi részek a bélyeg szerint a landsuthi Groschedl Ferenc műhelyéből kerültek ki.

Méltó párja ennek egy az élesdűféshez való szép vértetz (Rennzeug). Ennél a csősisak helyett állvértes, hosszú nyakernyős rohamsisak (salade) talált alkalmazást, keskeny szemrésszel; egyébként itt is megvan a felsőfoltú fatárcsa, a fél törzset befedő, félkörben kikanyarított lánzsákorong, az ütdőrvédő hüvely és a lánzsácsukor. Hozzájárul egy baloldali combvért, aminőt csak a tornaviadalok bizonyos fájához használtak. A sisakba van beütve a készítő mester bélyege: jobbra fordult csősisak, valószínűleg augsburgi páncélverő jele.

Az osztrák kormánnyal kötött megegyezés szerint még egy kifogástalan gotikus hadipáncélra van jogunk. Mivel azonban a felajánlott példány ellen jogos kifogások merültek fel, erre nézve még folynak a tárgyalások. Bizonyos tehát, hogy teljes vérteteink száma még eggyel növekedni fog.

E szép, nagy vértetek nemcsak belső értékét növelik a múzeumi gyűjteménynek, hanem külső megjelenését is előnyösen megváltoztatják. Még inkább emelni fogják

azonban nemzeti és tudományos jelentőségét a Bécsből kapott egyéb fegyverdarabok.

Fegyvertárunkban a legújabb időkig mindössze három XV., illetőleg XVI. századi huszárpajzsot őriztünk. Ezekhez egy negyediket a múzeum egy nagyrődemű barátjának segítségével ez év elején vétel útján sikerült szereznünk. E fölülte szerény állomány most megéltésereződik, még pedig olyan darabokkal, amelyek a régieket értékben, szépségben és ritkaságban messze felülmúlják.

Legbecsebb egy acélpajzs a XVI. század legelejéről. Alakja megfelel a korai huszárpajzsokénak. Maratott díszítésének szépségéről a kép alig adhat fogalmat. Keretere vadászjelenteket rajzolt a művész, a középrész két nagyobb mezejére Szt. György és Szt. Kristóf képét. Valószínű, hogy ilyen ragyogó, drágaművű fémpajzsokat II. Ulászló és II. Lajos király huszárai viseltek, akikről a számadáskönyvekben esik szó. Ezek a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak; Bécsben már csak egy darab van belőlük. Kevésbé művészi kivitelű, de még a XV. századból való egy pergamenttel bevont hasonlólakú fapajzs. Külsejét bolusalapba nyomott domború tölgylevéldísz borítja. Egész felülete aranyozva van s maga idejében ugyancsak csilloghatott. Sokat ér, hogy szfajzata hiánytalanul megmaradt. Ez is rendkívül ritka típus és Bécsben csak kettő maradt belőle.

Két másik pajzsunk a XVI. század közepén készülhetett. Ezek a felső balsarkukon magas csúcba menő, csak a magyar és a török könnyű lovasságnál használt tipushoz tartoznak. Mindkét oldaluk festve van; egyiknek külső felét piros alapon fekete szárnyas sasok, a másikat fehér alapon keleties ízlésű sujtásdísz ékíti. A belsejét mindkettőnek még gorizáló szeldíszítmény fogja körül.

Az ezekhez a pajzsokhoz illő magyar huszársisakokból eddig egyetlenegy sem volt fegyvergyűjteményünkben. Annál nagyobb öröm, hogy most öt, válogatott, díszes darabot mutathatunk be. A legkorábbi megbecsülhetetlen kincs ránk nézve. Valószínűleg a XVI. század második negyedéből való. Vasból van verve s külseje teljesen be van vonva ezüstlemezrel. Ez az ezüstözési mód nagyon emlékeztet a X—XII. század keleties technikájára. Az ötvös amalgamozás (tűzaranyozás vagy ezüstözés) helyett kalapálás útján látta el a vas- vagy réztárgyat nemesfémbevonattal¹ A domború díszítés magán az alapon készült el; a vésett természetesen már az ezüstbevonatra került. Alakra nézve sisakunk ahhoz a jellegzetesen magyar tipushoz tartozik, amelyet azért tartottunk eddig XVI. századnak, mert ko-

¹ Igen jó példa a XI—XII. sz.-di besztreczi szenteltvíztartó.

rábbi példányt még nem tudunk mutatni. Süvegrésze kerék, csúcsos, hajlottvonalú kúp. Pédányunkon (talán a XVI. század elején dívatba jött bordázott páncélok hatása alatt) az alsó, lezáró pánt és a külön részből készült csúcs között a süveg sűrűen bordázott. Közben minden ötödik borda után egy-egy szélesebb, síma szalag fut le, apró boglárokkal díszítve. A külön részügecselt csúcs* síma, csak felső felét díszíti néhány hosszukra, levészzerű idom. A sisak orma be van törve, azonban látható, hogy belőle ezüsthorgor állott ki, valószínűleg arra a célra, hogy ennél fogva a sisak felfüggeszthető legyen. Az alsó peremre elől merev szemellenző, oldalt egy-egy mozgatható arcvért, hátul hasonló, egy lemezből álló nyakszirtvédő van szegecselve. A szemellenzőt csavarral rögzíthető orrpánt töri át; ennek felső vége eperlevélalakú lemezben végződik. Az orrpánttól jobbra majdnem a csúcsig érő forgókartőhüvely kapott helyet.

A sisak pántjait, peremét, a felszegecselt lemezeket, az orrpánttal és a forgóhüvelyvel együtt könnyedén vésett s aranyozott arabeszk-díszítmény borítja. Ennek keleti jellege első pillantásra feltűnik, hasonlósága pedig az 1877-ben a budapesti vasúti híd fölött a Duna medréből kikötött XII—XIII. századi magyar sisak vésett díszítésével egyenesen meglepő. Itt az Arpád-kori díszítőstílus olyan továbbélésével van tehát dolganak, amely nemzeti ornamentikánk fejlődésbeli folytonosságát megkapóan bizonyítja.

Ezüstsisakunk érdekességét fokozza, hogy még megvannak rajta az arcvértekhez erősített széles selyemszalagok, amelyeknél fogva egykor a sisakot az állhoz erősítették.

Néhány évtizeddel újabb négy ugyanezen típushoz tartozó szép huszársisak, amelyek ugyan kevésbé becsesek az előbbinél, de nálunk olyan hézagot töltenek ki, amely miatt méltán restelkedhetünk.

Sisakjainkat az irodalomban tornasisakoknak* keresztelték el, holott kétségtelen, hogy

* Ilyen sisakcsúcs-bevonatra aranyból igen jó analógiát találunk a XI—XIII. századi beregszászi leletekben.

* Azt hiszem, a tornasisak elnevezés félreértésből keletkezett. Ugyanis írásban és képekben fennmaradt az emléke, hogy a magyar lovasság kedvelő Ferdinánd tiroli főherceg, aki maga is járt huszárszerelemben, huszártornákat rendezett, ahol előkelő osztrák és cseh urak is visszkodtak magyar huszártöltetben s huszáros módon. Béheim, a bécsi fegyvergyűjtemény érdemes ére aztán mindazokat a díszes magyar sisakokat, amelyek a gyűjteményekben fennmaradtak, s amelyek közül bizonyosan nem egy ilyen huszártornákon valószínűleg szerepelhetett, megtette tornasisakoknak. Példáját követően a magyar ismeretők is, holott nem lett volna nehéz megállapítani, hogy az állítólag tornasisakok a hadiísisakoktól egyáltalán nem különböznek és hogy semmi nyoma annak, mintha a huszárok tornához vagy bajríváshoz rendes ütközetben viselt fegyverzetüktől eltérő felszerelést használtak volna.

általános használatra való harci sisakok, amelyeket a XVI. században huszársisaknak mondtak eleink. Alakjuk az imént leírt díszes példánytól csak apróságokban tér el. Idők folyamán magasságuk csökkent, csúcsuk mindinkább eltörpült, míg végül a süvegrész a XVII. században egészen félgömb-alakúvá változott. A nyakszirtvédő is némi fejlődésen ment keresztül, amennyiben mindinkább több lemezre tagolódtat s a XVII. században rákfarkszerűvé lett.

A XVII. században úgy északi, mint déli szomszédainknál elterjedt magyar sisaktipus válogatott példányai állnak előttünk. Valamennyi igen díszes. Egyiket a legjobb perzsa munkákkal vetekedő vésett és aranyozott arabeszk borítja. A sisakot a maratás után teljes egészében aranyozták* s aztán a díszítmény gerincét tevé szeszélyesen kanyargó indákat zöld zománcfestékkel kihúzták. Ragyogóbbat, pompásabbat képzelni is alig lehetne. Valamivel szerényebb kivitelű a másik sisak, amelyiknek süvegrészét vízszintes irányban menő hullámos bordák tagolják. A vonalak közt levő síkokat maratott s aztán színesen kifestett arabeszk tölti ki. A másik két sisakon a maratás már alig játszik szerepet, helyette festett dísz fűdi az egész felületet. Am, hogy ezek sem készültek holmi szegény köztívész részére, mutatja az egyikben elég épen megmaradt, gondosan párnázott piros selyemből finom volta.

E sorozattól eltérő formát mutat egy igen magas csúcsú nyolcgerezdés vasissak, amelyet, ha nem lenne rajta a tiszta nyugati izlésű maratás, bízvást töröknek minősíthetnénk. Szemellenzője és nyakszirtvédője hiányzik; arcvértjét talán nem is voltak. Ennek dacára becses darab; példa a keleti alapidom és a nyugati ornamentálás keveredésére. Hozzá hasonló, de ép ilyen hiányos darab a Nemzeti Múzeumban is van s itt török készítmény gyanánt szerepel. Másik, épebb társát a berlini *Zenghaus* őrzi.

Kevésbé fontosak s gyűjteményünkben már korábban is képviselt változatok; a kapott XVII. századi magyar és török sisakok, számszerint nyolc darab. Annál többet jelent egy a sisakokhoz sorozható csatafűveg. Ezt, bár maganebben egyetlen példány volt a bécsi gyűjteményben, sikerült megszerezniünk.

Ez egy nagykarimájú, lapostetejű, egykor fehérszínű, vastag nemezéből formált kalap. Karimája kétoldalt fel van hajva, s hogy így is maradjon, zsinórral volt a kalap tetejéhez erősítve. A karima belsejét bíborpiros bársony borítja, belése zöld selyemből készült; a belés ma már foszladozó végei a karima alól majd méternyire csüggenek le,

* Így volt díszítve egykor az előbb említett XII—XIII. századi vésett sisak is.

MAGYAR PAJZS A XV. SZÁZAD VÉGÉRŐL

nyilván azért, hogy az áll alatt összekötve, szilárdabban tartsák fenn a kalapot. Kívülről a főveg erős vaspántok közé van foglalva. Ezekből egy karikára szerelt kereszt-pánt a koponyát, két függőlegesen menő, egyenlőtlen hosszúságú, a kalap karimáját áttörő pánt pedig az arcot s a nyakat védte. A vasszerkezet ormára szegecselts csúcsból aranyozott rézlemezéből vágott jeruzsálemi kereszt emelkedik ki; körötte öt tollhüvely mutatja, hogy valamikor ugyanannyi struccvagy darutoll borult a sajátos fejfedőre. A kereszt száraira az IN HOC SIGNO VINCES felírás van vésvé.

E különös kalapot már az ezredéves kiállításán láttuk. Akkoriban megjelent a képe egy népszerű munkában,⁹ mégpedig ezzel a felírással: *Mohácson talált főpapi csatafőveg.* Azóta kritika nélkül igen sokszor ismételték ezt a minden alap híján való hamis állítást, pedig már a kereszt szárán levő írás betűi is mutatják, hogy a kalap jóval későbbi a mohácsi vérszél, nem is szólva arról, hogy földben soha nem volt, tehát alig találhatták volna a csatamezőn. Még magyar eredete is fölöttébb kétséges. A jeruzsálemi kereszt semmi esetre sem vall magyar főpapra, ellenben jól hozzáillik a Szent Sír lovagrend valamelyik egyházi méltóságot viselő tagjához. Ilyenek pedig nálunk is vitézkedtek a török elleni harcokban.

Nemzeti szempontból eléggé meg nem be-

⁹ Szilágyi Sándor Magyar Nemzet Története IV. kötetében.

csülhető értéket kaptunk XVI. századi kardokban. A kard a magyarnak mindenkor legkedveltebb, mondhatni tiszteletben tartott fegyverdarabja volt. Leltárainkban se szeri, se száma a díszkardoknak; arany, ezüst, ékkő, ötvösmunka sohasem volt elég drága számukra. A Nemzeti Múzeumban mégis alig volt néhány igazán díszes darab s egy sem találkozott a XVI. század közepét megelőzőt időből. Jól eső örömmel mondhatjuk, hogy most végre itthon vannak a legszebbek, a legnevezetesebbek, amelyek egyáltalán túléltek a viharos századokat. Ezekhez fogható példányokat sem Bécsben, sem egyebütt nem lehet találni.

Különösen két rendkívüli darabot kell kiemelnünk.

Az egyikben a középkor végén újból általánossá vált magyar szablya legrégibő ép-ségben, sértetlen markolattal és hüvely-lével ránk maradt példányát bírjuk. Készíté-sének idejét, amennyire az összes ismertető-jelekből megállapítható, az 1500 körüli évekre tehetjük. Kiállításra igen előkelő megrendelőre vall. Gyöngén hajló, fokának alsó harmadában kiszélesedő pengéje finom sima acél. Aranyozott ezüst markolata oly módon dül előre, amint azt a vezérek korának magyar szabályainál¹⁰ s jóval később a XIV—XV.

¹⁰ A markolatnak ez a sajátos előrehajlása Európában csak a magyar kard sajátos. Megvan azonban a távoli Keleten, a kínai kardok egyes neméinél.

MAGYAR PAJZS A XVI. SZÁZAD ELEJÉRŐL

MAGYAR TÍPUSÚ DARABONT-PÁNCÉL A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL

század fordulóján, a szablyatípusra visszatérő, de nyugatias markolatformával bíró kardoknál látjuk. A rövid, tömzsi, gerinccel bíró keresztvas hasonpéldányaiért is a X—XI. századba kell visszamennünk. (Kecskeméti lelet.) Egykorú párja is van, de hüvelytelenül, elrozsdásodott, csontkamarkolatú példányban a Nemzeti Múzeumban.¹¹ Tehát típus és nem magában álló darab. Mindenesetre azonban utolsó példája a honfoglalók által magukkal hozott kardidomnak, amelyik bizonyítja, hogy az ősi kardforma

¹¹ Földből származó leletdarab a Jankovich-gyűjteményből. L. Archaeológiai Értesítő U. é. XVIII. 237. l.

tovább élt, a középkor végéig. A folytonosságot ugyan még nem tudjuk bemutatni, de ezért csak emléksanyagunk hiányos voltát okolhatjuk.

Kardunk teljesen egyedül áll abban a tekintetben is, hogy megvan a hozzátartozó pompás hüvely is. Vastag ezüstlemezből készült; két külön vert és összeforrasztott fémből áll. Külső oldalára ezüstsodronyból alakított vitézkötészerűen alkalmazott zsinórdísz forrasztott az ötvös; az üresen maradt mezőket finom rajzú, vésett ábrázolások töltik ki. A hátlapra már csak szerény, lángnyelvekből és félholdakból álló

vészt ékítés jutott. A hüvelyt két helyen egy-egy *gotizáló* leveles pártá és három ponton a szíkarikákat tartó erőteljes foglalat veszi körül.

A vésett ábrázolások között fent magyar férfi és Fortuna alakja, alább Adám és Éva, a sarurészen pedig vágató magyar lovas látható. Utóbbi a huszár legrégebbi képét őrizte meg. Valószínű, hogy szabályánk annak a huszárzás viseletnek volt a kiegészítő tartozéka, amely a XV—XVI. század fordulóján vált közkedvelté a magyar úri rendnél.

A magyar szablya másik, rövid idő alatt általánossá vált típusának legkorábbi és bizvást mondhatjuk képviselője egy teljesen aranyozott ezüsttel borított pompás példány, melynek értékét nagyban növeli az eredeti, szintén ezüsttel borított szíjazat.

Ezt a remekművet fegyvert Ferdinánd tiroli főherceg leltárának följegyzése szerint 1566-ban Schwendi László, a Magyarországon működött ismert hadvezér küldte ajándékolni a főhercegnek. Akkor azonban már nem volt új és valószínűleg valaminek hagyomány fűződött hozzá. Készítése idejét a hüvely belső felére vésett 1514. évszám mutatja. Pengéje az előbbieiről hasonló, de valamivel szélesebb. Markolata már nem dült, tengelye folytatása a penge vonalának. A markolat vége símán le van vágva, oly módon, ahogy azt a magyarokon kívül egy nemzet sem használta. Az ilyen gombnélküli, rövid, a kézfelek kevés támasztékot nyújtó markolatok kardforgatásra, vívásra igen alkalmasak, de csak vaserős marokban ülhetnek biztosan. A keresztvas hosszú, egyenes, a nyuzati pallosokéhoz hasonlólt, nem pedig az előbbi szablya keleti keresztvasához. Pálcaidomú és végén kissé megvastagodik. A hüvely mindenütt egyforma széles; vége majdnem egyenesen van levágva, csak egy kicsit gömbölyödik meg. Sarurésze folytatása a hüvelynek; koptatója nincs, mivel a magyar ember mészra és a majdnem vízszintesre köti a kardját. A hüvelyt négy, az előltd oldalon ovális rozettává szélesedő pánt fogja át; ezek tartják a szíkarikákat. A kard két hosszabb és két rövidebb szíjon lóg; mindenik pár egy-egy nagy, díszes ezüstkoronghoz kapcsolódik. E korongok be vannak iktatva a keskeny bőrvébe; ennek egyik végén megvan a kapcsolóhorog, a másikkól már hiányzik a karika vagy rövid lánc. A szíjazatot végig ráhúzott ezüstpántok borítják. A tartószíjakról a kard mögött négy hatalmas ezüst szívfélg lóg le. E szívfélgék különös figyelmet érdemelnek. Alkalmazásuk a XVI. században már merő korszerűtlenség. Ha hasonló darabok a földből mázatosan kerülnének elő, senki sem merné a XI—XII. századnál későbbre keltezni és bizony zavarba jönnének, ne keressünk-e ben-

nük még korábbi, szokatlanul díszes ötvös munkákat. Mindenesetre bámulatos bizonyosságai a hagyományos formák fennmaradásának és továbbélésének.

Szabályánk egész markolata, keresztvasa és hüvelye (az utóbbi hátsó felének kivételével), úgyisintén a két nagy korong s a szíjak ezüstborítása vert és vésett, kisérszben öntött díszítéssel van borítva. Ez a díszítés teszi a szép fegyvert mindenkéfélfölt nevezetessé. Féllevelekből, palmettákból szimmetrikusan szerkesztett, szabályosan megisméltődő minta, amelynek analógiáért legalább a XIII. századba s arra az arab területre kell visszamenni, amelynek központjai ez időben Kairó és Damaszkusz. Ennek a díszítésmódnak eredeti hazája Perzsia; onnan áradt szét messze területekre. Elemei megtalálhatók a honfoglaló magyarság ötvöstargyain is. Ezekkel összemérve a fejlődés abban nyilvánul meg, hogy a még akkor többnyire egyirányú futóminta később központi elrendezésűvé válik. Az erre való törekvés azonban már korán megnyilvánul, különösen ha a koncentrációt a díszítendő tárgy kerek, vagy négyzet alakja megkívánta. Kardunk keresztvasának középső rozettáját majdnem azonosan föllehetjük X—XI. századi némely ptykénkben s boglárunkon.

Kardunkat első pillantásra keleti ötvös munkájának tartanánk. Szerencsére megvő a tévedéstől s a markolat zárókapuján látható öntött és vésett *I. H. S.* (Jézus) monogram, az ismétlődő s a megrendelő névbetűit mutató *I. F.*, továbbá a hüvelybe vésett *M. 15. P. 14.* (Talán az ötvös, Magister P... jelése?) Ezek kétségtelenül mutatják, hogy a készítő nyugati, keresztény volt. Mivel pedig a díszítés stílusa egyenesen kizárja német vagy olasz készítő feltételezését, minden kétségen felül áll, hogy a kardot magyar ember készítette.

Ennek megállapítása után teljes mértékben le kell vonnunk a következtetést: perzsa eredetű díszítőstílusunk nem vészett el akkor, amikor beléptünk a nyugati keresztény kultúrkörösségbe, hanem tovább élt, fejlődött, sőt gazdagodott az egész középkoron át, állami önállóságunk összeomlásáig. Mohácsig, hogy aztán lassan helyet adjon a győzedelmeskedő renaissance ízlésnek, amelyből kevés keleti elem bekapcsolásával kialakult mai népies díszítményünk. Figyelemre méltó tény s e kései ornamentikának esetlegesen a törökségen keresztül való származtatását kizárja, hogy ennek kialakulása és az új magyar ornamentika keletkezése ép a törökkel való szoros kapcsolataink idejére esik.

Akik eddig úgynevezett „honfoglaláskori” (helyesebben vezérek korabeli) leletanyagunkkal foglalkoztak, úgy képzelték el a magyar kultúrfejlődés útját, hogy a magyar nép keleti centrumokból beszerzett (?)

s magával hozott műipari felszerelését, Sas-sanida-izlésű ötvöstárgyait, a beköltözését követő száz év alatt halottaival adott sír-mélekketeké gyanánt földbeásta; azután — mivel saját, nemzeti stílusban nem rendelkezett — teljesen szakított elődei izlésével s a keresztény hittel együtt úgy behódolt az idegen szokásoknak, stílusoknak, formáknak, hogy rövid időn belül semmi sem maradt meg ősi örökségéből.

Ideje, hogy ezt a feltevést tűzre vessük. Megalkotói nem törődnek a történelemmel és nem ismerték az emberi pszichét. Nem számoltak azzal, hogy a népvándorlás a magyarok letlepedésével még nem fejeződött be, mert századokon át folyvást jöttek újabb keleti néprajok: bolgárok, besenyők, kunok és mindig friss keleti behatást gyakoroltak a magyarságra. Nem vették észre, miként a keleti kapcsolatok időről időre megújultak; hogy Magyarországon háborítatlanul éltek, mesterséget, kereskedést folytattak, magas méltóságokra jutottak *török kalizok, izmaeliták, szaracénok, lövérek*. Csak meg kell nézni a Képes Krónika aprólékos, részletező miniatúráit, hogyan jártak, keltek itt még Nagy Lajos idejében is a keleti külsejű, kaftánban járó, görbeszabályás alakok.

Habár emlékanyagunk az országot sújtott csapások következtében igen szerény, nem hiányzik a vezérek korában virágzott magyar díszítőstílus továbbbélésének tárgyi bizonyítékai sem. A veszprémi, somogyvári, szekszárdi, vértesszentkereszti, sári kőfaragványok, egy sereg XI—XII. századi sírlelet, a budapesti XIII. századi sisak, az ugyanilyen korú félegyházi szíjvég, a körmendi lelet tiszta perzsa díszítésű ivócsészéi a XIV. századból, a Bécsből hozott ezüstsíksak s a most bemutatott 1514-ből való szablya beszélő adatok és tanuskodnak díszítőstílusunk fenmaradásáról egészen a mohácsi vészig. Sőt még azon túl is egyideig, amire ismét egy Bécsből hazakerült műtárgy szolgáltatja a bizonyítást, az úgynevezett *Kállay-tör*.

Ez a tör nem ismeretlen a művészettörténeti irodalomban,¹² de akik írtak róla, nem vizsgálták meg alaposabban. Alakja, díszítése kétségkívül keletiesen hat. Tulajdonképpen hajtott kés, kikanyargatott, kerek, lapos gombban végződő, derékban gyöngén kidomborodó markolattal. Pengéje nyugati készítmény három beütött csullaggal mesterjegy gyanánt. Ezt kivéve, minden aranyozott ezüstből van rajta. A lehajló rövid keresztvas sárkányfejen végződő akantuszlevelekből van formálva. Ugyanígy végződik a hü-

vely is. Markolatát és hüvelyét tiszta perzsa izlésű öntött, vert és vésett arabeszk buja gazdagságú szövénnye borítja. A díszítés rokonsága kétségtelen keleti tárgyakkal félreismerhetetlen.

Első megpillantásra perzsa vagy török készítőre kellene gondolni. De már a díszítésben is vannak részletek, amelyek gondolkodásba ejtenek. A hüvely hátlapján egy karikát tartó kis maszkaron s a hüvelyzáró kupak (amelyből a keresztvas két ága kiindul) hátsó felének laposan vésett díszítése sehogyan sem vallanak keleti mesterre. Végképpen eldőnti a tör származását a markolatgomb, amelynek külső oldalát eredeti megmintázásban a *Kállay-családnak* a sárkányrenddel körített, kifogástalan nyugati heraldikai stílusban megszerkesztett címere foglalja el. Fölötte 1543. évszám, a pajszmezőre illesztve pedig a tör megrendelőjének névbetűi: *K. I.* láthatók. E betűk kétségkívül Kállay János nevét jelzik.¹³

Közvetlen szemléletből három ilyen alakú és hasonló kivételű tört íserek (s többet a rendelkezésemre álló irodalomban sem találok). A legdíszesebb az előtűnk fekvő, hozzá igen hasonló egy Bécsben maradt darab, amelynek a markolata síma csont. Ennek hüvelyén a perzsa díszítmény közé beillesztve két nyugati szabású címer látható. Tehát ennek megrendelője sem volt keleti ember. A harmadik régi tulajdona a Nemzeti Múzeumnak (a Jankovich-gyűjteményből); ennek szintén síma csontnyele van s egyszerű, díszítetlen (valószínűleg nem első) hüvelye. Azonban ugyanolyan sárkányfejes ezüst keresztvassal van ellátva, mint a Kállay-tör. Képből ismerem a drezdai történeti múzeum példányát. Alakra nem tér el a többitől; keresztvasa sárkányfejekben végződik, de jóval egyszerűbb, mint a Kállay-félen látható. Hüvelyét perzsa izlésű díszítmény fedi. Amiben eltér az a csontmarkolat. Ezt is bevészt keleti virágdísz borítja, mégpedig színerez. Keleti voltát valószínűvé teszi az arannyal taurisozott penge is. Ezzel szemben a másik három tör pengéje kétséget kizáró módon nyugati készítmény.

Figyelmet érdemlő körülmény, hogy a gyűjteményekből s az irodalomból ismert keleti törkések mind újabb keletiek a Kállay-tör által keletkezett magyar típusnál, pusztán utánzásról tehát magyar részről nem lehet szó. A keresztvasnak ez az alakja is magyar jellegűnek mondható. A budapesti és bécsi gyűjteményben a már felsorolt törökön kívül ilyen keresztvassal bír hat kard és két hegyestör. E nyolc darabból csupán egy a török, a többi mind nyugati pengéjű ma-

¹² Képe utóljára 1925-ben H. Glück és E. Diez könyvében: *Die Kunst des Islam* jelent meg két másik magyar tétel együtt ezzel a megjegyzéssel: „ind als Geschenke für den Westen bestimmt worden”.

¹³ Kállay Visz János a történelemben is szerepet játszott férfitól volt. 1520-ban szörényi bánként lett s az utolsó egyike e tiszttség viselői között. 1550 körül hányt el, mint János király egyik odaszó híve.

gyar kard. A török példány keresztvasának sárkányfejei durva kivitelűek, rosszul vannak megstilizálva, mondhatjuk: másodlagosak. Nagyon jellemző, hogy egy másik török kardon, továbbá egy perzsa palloson a sárkányfejek egyszerű kis levéldíszitményé csökevényesedtek.

Törünk díszitményének legtekélyesebb analógiáját egy a Nemzeti Múzeumban őrzött kis ezüstcsészén találom. Biztos provenienciáját nem ismerjük, mivel azonban több más csészével együtt Ormós Zsigmondtól, a jóemlékezetű gyűjtőtől került ide, valószínűleg délmagyarországi lelet. A közepén selymásmajelenetet ábrázoló csésze készí-tési helyét megállapítani ezidőszertint még nehéz lenne. Mindenesetre feltűnő, hogy peremének hátsó felén *próbavonás* (Punzierstich) látható, ami keleti tárgyakon ismeretlen, a nyugati, így a magyar ötvösmunkákon ellenben egészen közönséges.

A sárkányfős keresztvasú magyar fegyverek egyike hasonlóképpen a bécsi anyagban található. Ez egy a XVI. század közepén remekbe készített hegyestőr (a Keleten nem használatos fegyverfajta) ezüstmarkollal és hüvellyel. Magyar voltához nem férhet kétség; négyfélű pengéjébe kettős kereszt van beüve. A lehajló sárkányfős keresztvas fölött köralakú kézfóvédőlemeze van. Ezüst-részeit elborítja a részben öntött, részben vésett díszitmény, amely újabb fokozatot jelel a fejlődésben, amennyiben benne a keleti palmettás dísz renaissance elemekkel vegyül. Ennek két valamivel újabb társa van a sorozatban; rajtuk már túlyomó a nyugati ornamentika. Végül a negyedik viszont török módra szefrit-lemezekkel és tűrkiszekkel van behintve, habár bizonyos magyar kéz munkája. E négy pompás darab hozzáadásával hegyestőrgyűjteményünk minden típust felölel és teljesnek mondható.

Visszatérve a bécsi szabályákhöz, soroljuk fel röviden a legnevezetesebb példányokat. Egyiknek keleti pengéje van,¹⁴ minden más része azonban magyar. Markolatának kupakjába a híres törökverő hős, Bebek György címere és neve van bevésvé, aki, mint nemzetsége utolsó férfitagja, 1567-ben hűnyt el. A másik kettő is szép, ezüstveretes, XVI. századi darab s bármely gyűjteménynek díszére válnék.

A XVII. és XVIII. századot nyolc szablya képviseli. Ezek csupán fegyvertörténeti szempontból érdekesek s bemutatásuk fölösleges lenne.

Habár a XV—XVI. század fordulóján az ősi szablya rohamosan kiszorítja a középkori pallost, még vagy száz évig ennek is akadtak hívei a magyarok között. Kétféle

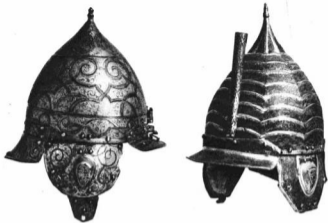
típussal találkozunk; az egyiket csak a magyar módra pántolt hüvely különbözteti meg a nyugati kardoktól, a másikat a markolat is, amely egészen szabályához illő és szinte esetlenül hat az egyenes pengéhez toldva. Az első fajta nálunk eddig teljesen hiányzott, most két igen kiváló példányt kaptunk belőle. Mindkettőnek hosszú, másfélszeres markolata, középporkias, sokszögletű, lapos gombja és ∞ alakú keresztvasa van. Egyiknek a markolata s pálcaszzerű keresztvasa bronzból öntött. Gombján S R névbetűk jelzik az első tulajdonost. Korát a széles pengébe vésett 1523. évszám mutatja. Zöld bársonnyal bevont ezüstveretes hüvelye valamivel újabbnak látszik. A másik gombját kétfélől egy-egy római denár díszíti, a markolat bőrvonatu, ezüst sodronnyal körülcsavarva, a keresztvas élére állított lemez. Az ezüst hüvelyszerubba vésett címer szerint késői tulajdonosa a XVII. század elején szerepelt Kenézli Bay Gábor volt.

A szablamarkolatú pallosok közül kegyeletes emlék a híres törökverő kapitány, Thury György kardja. Tenyérvényi széles, maratott díszű arab pengéjét felírása szerint Mohammed al Anzari medinai mester kalapálta. Ehhez a nyilván zsákmányolt pompás pengéhez Thury apró szablamarkolatot és bíborpiros bársonybevonatú ezüsttel magyar módra pántolt hüvelyt készíttetett. A hüvely kopása erős használatra mutat. A kardot 1571-ben, amikor a hős elesett, a törökök átküldték Ferdinánd tiroli főhercegnek s így maradt ránk. A másik ilyen pallos teljesen magyar készítmény; pengéje csetneki kovácstól való, markolatát és piros bársonybevonatú hüveljét kassai ötvös látta el szép ezüstveretekkel. Olyan ép, mintha az ímént adta volna ki kezéből a csizár.

Még három nevezetes kardról kell emléttést tennünk. Ezek kevésbé mint fegyverek, inkább a hozzájuk fűződő emlékek és vonatkozások miatt érdekesek ránk magyarokra nézve.

Igen nevezetes és nagyértékű az óriási díszkard, amelyet II. Gyula pápa küldött II. Ulászló magyar királynak. A másfél méteres pallos már nagyságával elárulja, hogy nem szánták viselésre. Ezüstből öntött és aranyozott, negyven centiméteres markolata s majdnem ugyanilyen hosszú keresztvasa tiszta renaissance ízlésben remekül van megmintázva. A hatalmas markolatgomb két lapján a pápa címerét áttetsző zománcban formálta ki a mester. A vércsatornás pengébe Szt. Péter és Pál képmása, valamint a pápa neve és címere van maratva; az acél majd kétharmadig aranyozott. Legdíszesebb a hüvely. Ez is ezüstből készült, áttört munkával és közbeillesztett zománcos medaillonokkal; az áttöréseken kicsillan az alátett bíborselyem. A kardhoz színes selyem-

¹⁴ Felírása „Szendrői, Hadtörténelmi emlékek”. 216. l. szerint: *Amel i Mohammed misiri*, vagyis az egip-tomi Mohammed címálta.

MAGYAR TORNASISAKOK A XVI. SZAZADBÓL

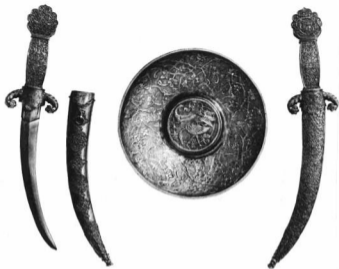
A II. GYULA PAPA ÁLTAL II. ULÁSZLÓNAK 1509-ben KÜLDÖTT DISZKARD

EZÜSTTEL BORITOTT MAGYAR SISAK A XVI. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

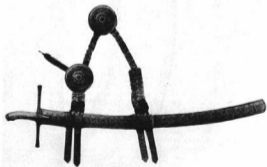
XIII. SZÁZADI MAGYAR SISAK VÉSETT DISZITÉSE, MINT ANALÓGIA A XVI. SZÁZADI EZÜST SISAKHOZ
(M. Nemzeti Múzeum)

A KALLAY-TÖR

IVOCSESZE A XVI. SZÁZAD ELEJÉRŐL.
DISZITÉSE AZONOS A KALLAY-TÖRÉVEL
Magyar Nemzeti Múzeum

KALLAY VITEZ JÁNOS
SZÖRÉNYI BÁN TÖRE 1543

MAGYAR SZABLYA A XVI. SZÁZAD ELSŐ FELEBŐL

BUZOGÁNYOK A XVI—XVII. SZÁZADBÓL.

SZABLYÁK A XVI. SZÁZADBÓL.

ből és arany-ezüst fonalból gobelinszerűen szőtt, két méter meghaladó hosszúságú övzalag járul, végein zománcos csattal, illetőleg bujtatóval. A szalagba ímés a Rovere-család tiarával és kulcsokkal fedett címere van beszőve. A csatt nyelveihez való nyílások ezüsttel vannak beszőve. Ha a megromlódott zománcoktól eltekintünk, az egész pompás darab kitűnő állapotban maradt ránk.

A kardról régebben úgy tartották, hogy I. Miksa császárnak volt szánva. Azonban *Heinrich Modern*¹⁹ kiderítette, hogy azt a pápai consistorium 1509 aug. 3-ikán tartott ülésében a magyar királynak szánta. Az átadás egy évre rá, 1510. júl. 7-én Tatán történt meg. Achille de Graso nuncius egy nyári sátorban az egész udvar és a külföldi követek jelenlétében misét mondott és ennek végével átnyújtotta a kardot s az azóta elvesztett ékes szöveget Ulászlónak, hatalmas beszédben fejtevé ki, hogy a keresztény világ benne látja a török ellen indítandó hadjárat vezérét.

A kard átnyújtása a legnagyobb kitüntetés volt, amit a pápa adni szokott. Ezért elkészítésére nagy gondot és költséget fordítottak. Készítője rendszerint a pápai udvar régi ötvös-dinasztijának, a *Sutri*-családnak egyik tagja; ez időben *Domenico de Sutri*, aki 1506-ban hasonló kardot készített IV. Jakab skót király számára. A szép övet *Bernardo Ser Silvano* szötte. A kard s az öv költségei meghaladták a 210 aranyat, ami mai pénzünkben mintegy tizenhatezer pengőnek felel meg.

A II. Gyula pápa ajándékozott díszkardokból ezzel együtt három maradt korunkra. A II. Jakab-félt a skót királyi insigneák között őrzik Edinburgban. Sokkal rosszabb állapotban van, és későbbi javítások torzítják el. Még rongáltabb a Zürichben, a Svájci Országos Múzeumban őrzött példány. Ezzel 1510-ben a svájci szövetséget tisztelte meg a pápa. Azonban ami a magyar király kardján ezüst, a svájciakén többnyire csak réz, amit valamikor természetesen elfedtet az aranyozás. Költsége — amint az ismeretes — nem is mene többre 100 ar. forintnál.

Ulászló király pápai kardja akkor jutott I. Ferdinánd kezére, amikor a kapzsi uralkodó a menekülő magyar királyné kincseire rátette a kezét. Hálások lehetünk a Gondviselésnek, hogy a királyi kincseknek legalább ez az egy értékes darabja elkerülte a barbár beolvasztást, amelynek a magyar ötvösség remekei, a királyi udvar asztali készletei, díszedényei áldozatul estek.

A következő darab már csak történeti kuriózum, s nem igazi erekye. Ez az úgynevezett Mátyás-kard, amelynek nagy királyunkhoz, sajnos, semmi köze. Kétségtelen, hogy

¹⁹ *Jahrbücher der Kunstsammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses*. Bd. XXII. 144—151. lap.

Miksa császárnak volt egy valódi Mátyás-féle kardja. Ezt Zsigmond tiroli főhercegnek ajándékozta, akitől Ferdinánd főhercegre, a híres gyűjtőre szállott. Ennek azonban valamiképp nyoma veszett s ki tudja ma, milyen néven szerepel. Ezért a XVII. században (vagy még később?) egy 1600—1620 körül készült, nem is nagyon díszes lovassági kard (ú. n. Haudeggen) pengéjére rámaratták Mátyás király nevével s attól fogva ezt mutogatják az ő kardja gyanánt.

A régi időben nem riadtak vissza az ilyen apró hamisításoktól és kellő kritika híján rendszerint sikerült a jámbor közönséget megtéveszteni. Ilyen csinalmány e sorozat harmadik darabja, amely még régebb királyaink, II. Béla és II. Géza nevével viseli.

Ez mintegy ötven évvel régebb a Mátyás-kardnál s annál sokkal szebb, finomabb munkájú lovagi kard, vasból vágott, védőgyűrűs, aranyozott markolattal. Széles pengéje mindkét lapján aranyozott mararatt látható; egyik felől páncélos vitéz, feje felett lebegő koronával, a másik oldalon a következő felírás:

BELA REX COEVCX MORTVVS EST
ANNO MCXXXI. ET FILIO SVO
GEYSA FRAMEAM ET CORONA(M)
OBIECIT ALBA.

Ezt a kardot már a XVII. században mint II. Géza pallosát őrizték s igen megbecsülték Bécsben. Nagyon híhető, hogy ez is olyan pótlás, mint a Mátyásé, s talán a magyar koronázási jelvények közt volt, eredeti helyére készült.

A régebbi fegyverneműek között még néhány szép keleti buzogány, két XVI. századi tornalándzsa, két pár szép puzdra és tegez, egy alabárd, eskákány s szokatlan nagyságú huszársarkantyú, stb. szerepel. Mindezeknek helye van a múzeumi fegyvergyűjteményben. Ezeknél azonban nagyobb értéket jelentenek ráknézve a megszerzett nyeregek és zászlók.

Hét nyerget kapunk; közülük öt a XVI. századból való. Három, a mohácsi vész előtti időből, magyar munka. Egyiket meggyeszítvörös bőr borítja perzsa ízlésű festett díszítéssel. Megvan a hozzátartozó kantár is. A másikon a bevonat piros alapú aranybrokát; erről középkori formájú magyar kengyelek lógnak. A harmadiknak szkutari bársonyból való takarója van; erről a párnázott ülés bevonata hiányzik, ellenben itt is megvan még a magyar kengyelpár. Ezeknél nem sokkal újabb egy vörösbársonnyal bevont török nyereg. A sorozatot a XVI. század legelőjáról származó díszes és teljes lófelszereléssel ellátott orosz nyereg egészíti ki. Tarkán festett bőrléffentyűi és kápájának alakja akkor is elárulná származását, ha képtelen lehetne Herberstein Zsigmond császár követ útleírásában (1518.) megtalálni. Her-

berstein több ilyen díszes orosz nyergert hozott magával Moszkvából, amelyek tiroli Ferdinánd gyűjteményében maradtak fenn. Az itt levő a legszebbeknek és legépebbeknek egyike.

Történeti emlék egy bőrebevonatú könnyű, huszáros nyereg, faragott kápákkal, pisztolytokokkal, gazdag ezüstveretű, kékszfajazatú lószerszámmal és himzett világoskék bársony takaróval. A felszerelés ugyanis a kis II. József számára készült 1748-ban, amikor a hét éves főherceget még gyakran öltöztették magyar ruhába. Csak mint véletlen összetalálkozást említjük fel, hogy a Nemzeti Múzeumban egy egészen hasonló színű világoskék, magyarszabású gyermekruhát őriznek, amelyet a hagyomány ugyan csak II. Józsefének mond. A hetedik nyereg is emlékszámba megy, de már korántsem olyan becses, mint az előbbi. Ezt a jászok és kunok ajándékozták I. Ferenc Józsefnek, amikor 1857-ben az Alföldet is meglátogatta.

Zászlóink száma csak hárommal gyarapodott, de ezek becses és a mi gyűjteményünkben számottevő darabok. Egy csonka zászlólap, egyik felén Szűz Mária festett képevel s a magyar címerrel, a másikon kétféjű sással, II. Mátyás király valamelyik reguláris csapatáé volt. Egészen hasonló, de tökéletes épység a másik, vörös selyemdamasztból való zászló, 1623 évszámmal. Ezt tehát II. Ferdinánd készítette. A harmadik, bár szépségre amozokkal nem vetekedik, közelebb áll szívünkhez, mert II. Rákóczi Ferencé volt. Az egykor zöld, ma már erősen megfakult selyemre a Rákóczi-címer főalakja van (pajzs nélkül) festve. Fölötte a fejedelem címének s nevének kezdőbetűi: F(ranciscus) R(ákóczi) de F(első) V(adász) C(onfoederatorum) R(egni) H(ungariae) S(tatuum) (Dux) et T(ransilvaniae) P(rinceps). Ugyanaz a cím mint Rákóczi pecsétein.

Végezetül még egy történeti ereklyét kell felemlítenünk. Ez a Szent Istvánról nevezett egyetlen magyar királyi lovagrend jelvényének az a példánya, amelyet Mária Terézia maga viselt. A kis rendjel középfüte gömbölyű rubinból, négy csiszolt smaragdból és néhány tisztavízű gyémántból áll. Megfakult szalagja gyakori használatra mutat. Szép és becses emléke annak a habsburgi uralkodónak, akiről joggal hisszük, hogy nemzetünk iránt rokonszenvvel viseltetett s aki a magyar népből is az őszinte ragaszkodás érzelmeit váltotta ki.

Igyekezünk hű képet adni mindarról, ami a Bécsből hazahozott iparművészeti és fegyveranyagban komoly értéket jelent. Szeret-

tünk volna többről beszámolni, s szívből fáj-laljuk, hogy felsorolásunkból sok minden, amire a magyarság joggal számot tarthatott, hiányzik. A birodalmi koronázási insígniák gyönyörű magyar szabályja, amelynek színmagyar voltán nem változtat az, hogy századokon át Nagy Károly kardjának nevezték s a császárok derekára övezték a felavatással; Hunyadi Mátyás vértete, amely most Zsigmond tiroli főherceg neve alá van rejtve; Báthory István szép magyar páncélja; hiszen ha a lengyel trónon ült is, magyar voltát egy per-cig sem tagadta meg, Zrinyi Miklós vérel szentelt ereklyéi, Bocskay István koronája, amelyik jogszerint soha sem szűnt meg a magyar állam tulajdona lenni, mindenkor elle-lejthetetlenek lesznek előttünk. Ezeket most nem sikerült visszakapcsolnunk és nem nagy vigasztalás, hogy hozzájuk való *ideális* jogunkat elismerték s ezek, mint közös tulajdonok, el nem idegeníthetők.

Azonban a háború megtanított bennünket egy századokra szóló, kihatásában kiszámíthatatlan, a köztudatból többé ki nem irtható államjogi elvre, amely szerint a legszebb szerződések, a diplomaták minden esküje, a parlamentek szentesített törvényei fölött ott áll a nemzetek szent önzése, a *sacro egoismo*. Ennek tudatában és teljes átérzése mellett nyugodtan vehetjük tudomásul a műkincsekre vonatkozó egyezmény szerény eredményeit. Mi hisszük, reméljük, *tudjuk*, hogy, mint sok egyebnek, ennek az aktái sincsenek véglegesen lezárva.

Fegyverekről lévén szó, emlékezetbe idé-zük, hogy a Nemzeti Múzeum féltett kincsei között van II. Rákóczi Ferencnek, a legnemessebb magyarnak egy pirosfém csikú zászlaja, a következő felírással:

JUSTAM CAUSAM DEUS NON DERE-LINQUET.

Az igaz ügyet Isten nem fogja elhagyni.

Ezt a mondatát írjuk mi is a zászlóinkra, címerünk köré és szíveinkbe.

VARJU ELEMÉR

Felelős szerkesztő: Dr. Majovszky Pál

Főmunkatárs: Dr. Lázár Béla

Segéd-szerkesztő: Dr. Péter András

Kiadó: Ormos György

Magyar Művészet. 1933. 9. szám

Szerkesztőség: VII., Erzsébet-körút 7. I.